

นำชมโบราณวัตถุสถาน ในอำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย

นายสมจิตร เรืองคณะ
เรียบเรียง

กรมศิลปากร
จัดพิมพ์

๒๕๐๓

สารบัญ

คำนำ

อำเภอเชียงแสน

โบราณสถานในอำเภอเชียงแสน	๑๑
วัดป่าสัก	๑๒
พระธาตุจอมกิตติ	๑๔
วัดมหาธาตุ (วัดพระรอด)	๑๖
พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ	๑๗
วัดเจติยหลวง	๑๘
วัดมุงเมือง	๑๙
วัดพระบวช	๑๙
วัดพระเจ้าล้านทอง	๒๐
วัดพระยืน	๒๑
วัดปงสนุก	๒๒
วัดผ้าขาวพาน	๒๒
วัดพระธาตุภูเข้า	๒๓
เกาะคอนแท่น	๒๔
เทศกาลประจำปีและประเพณีสงกรานต์	๒๖

คำนำ

เนื่องจากเมืองเชียงใหม่ หรืออำเภอเชียงใหม่ในปัจจุบัน เป็นเมืองที่มีความสำคัญทางด้านประวัติศาสตร์โบราณคดี ศิลป และวัฒนธรรม เช่นเดียวกับเมืองอื่นๆ ในสมัยโบราณ ด้วยเหตุนี้ เมืองเชียงใหม่จึงเป็นสถานที่อันควร น่าสนใจต่อการศึกษาเรื่องราวความเป็นไปต่างๆ ของชาติ ไทยในสมัยโบราณได้เป็นอย่างดี

เมืองเชียงใหม่ ตั้งอยู่ที่ตำบลเวียง ผังขวาแม่น้ำโขง ตามหนังสือพงศาวดารโยนกของพระยาประชาภิจักรจักร และ หนังสือชินกาลมาลีปกรณ์ กล่าวไว้ว่า เมืองเชียงใหม่นั้นสร้างขึ้นโดย พระเจ้าแสนภู ราชันย์ดาของพระเจ้าเม็งรายผู้ครอง เมืองเชียงราย ดังข้อความที่ว่า พระเจ้าแสนภูทรงสร้างเมือง เชียงแสน พ.ศ. ๑๘๗๑ แต่ในหนังสือประชุมพงศาวดารภาคที่ ๖๑ กล่าวว่า พระเจ้าแสนภูทรงสร้างเมื่อ พ.ศ. ๑๘๓๑ ใน เขตแคว้นเมืองหิรัญนครเงินยางเดิม อย่างไรก็ตามจากหลักฐานตำนานต่างๆ ดังกล่าว จึงเชื่อว่าพระเจ้าแสนภูทรงครอง เมืองเชียงใหม่อยู่ ๒ ระยะเวลา คือ พ.ศ. ๑๘๓๑-๑๘๕๖ ระยะเวลา ; หนึ่ง กับ พ.ศ. ๑๘๗๕-๑๘๗๗ อีกระยะเวลาหนึ่ง คือสมัยพ่อขุน

เมื่งรายซึ่งโปรดให้พระเจ้าแสนภูไปสร้างใหม่กับสมัยที่พระยา
ชัยสงครามราชบิตาสันพระชนม์ เมื่อพระเจ้าแสนภูสร้างเมือง
ขึ้นใหม่แล้ว จึงขนานนามว่า หิรัญนครชัยบุรี ศรีเชียงใหม่
ต่อมาภายหลังเรียกว่า เชียงแสน

ราชวงศ์ของพระเจ้าแสนภูได้ครอบครองเมืองเชียง-
แสนสืบต่อกันมาหลายสมัย และผู้ที่ครองเมืองในสมัยหลัง
จะต้องอยู่ในฐานะรัชทายาทเท่านั้น ส่วนผู้ที่จะไปครองเมือง
เชียงใหม่ก็ต้องมาอยู่ที่เมืองเชียงแสนเสียก่อน ความสำคัญ
ของเมืองเชียงแสนจึงมีอยู่เรื่อยมา ต่อมาถึงสมัย พระยากมล
เป็นเจ้าเมืองเชียงแสน ใน พ.ศ. ๒๑๐๑ เชียงแสนก็เสียแก่
มยินนอง (บุเรงนอง) พระเจ้ากรุงหงสาวดี เมืองเชียงแสน
ก็ตกอยู่ในอำนาจการปกครองของพม่าแต่นั้นมา จนถึงสมัย
รัชกาลที่ ๑ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ทรงโปรดให้ กรมหลวง
เทพหิรัญ และพระยายมราช ยกทัพขึ้นไปขับไล่พม่าออก
จากเชียงแสนได้สำเร็จ จึงให้เผาเมืองเสียสิ้น กวาดต้อนผู้คน
มายังกรุงเทพฯ ในสมัยรัชกาลที่ ๕ พวกพม่า ลี้ภัย เข้า เมือง
เชียงตุงอพยพมาอยู่ที่เมืองเชียงแสน เจ้าอินทวิไชยานนท์
เจ้านครเชียงใหม่จึงยกกำลังไปขับไล่พวกนี้ออกจากเชียงแสน
ได้สำเร็จ ตั้งแต่นั้นมาเชียงแสนก็เป็นเมืองร้าง ภายหลังได้

โปรดเกล้าให้เจ้าอินตะ ไปเป็นเจ้าเมืองเชียงใหม่ เป็นพระยาราชเขตดำรง ปกครองเมืองเชียงใหม่สืบต่อมา

พ.ศ. ๒๔๓๘ โปรดเกล้าให้รวมเมืองเชียงใหม่เข้าเป็นจังหวัด เรียกว่า จังหวัดพายัพเหนือ พ.ศ. ๒๔๔๒ โปรดเกล้าให้นายไชวงศ์บุตรพระยาราชเขตดำรง เป็นพระยาราชเขตดำรง สืบตระกูลแทนและย้ายเมืองมาที่ตำบลกาสา ส่วนเมืองเชียงใหม่ให้ยุบลงมาเป็น กิ่งอำเภอเชียงใหม่หลวง ปัจจุบันนี้ได้เปลี่ยนมาเป็นอำเภอ เมื่อวันที่ ๙ เมษายน ๒๕๐๐ เรียกว่าอำเภอเชียงใหม่ ขึ้นอยู่กับจังหวัดเชียงใหม่

ปัจจุบันนี้สภาพของเมืองเชียงใหม่นับเป็นเมืองเดียวที่ยังคงมีสภาพดีอยู่คือ ยังคงเหลือกำแพงเมืองให้เห็นอย่างสมบูรณ์ทั้ง ๓ ด้าน นอกจากนั้นก็มีพวกโบราณวัตถุสถานอยู่หลายแห่งด้วยกัน อันนับเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาในด้านประวัติศาสตร์ และโบราณคดี ตลอดจนศิลปกรรมต่างๆ เช่น วัดพระธาตุดอยมกิตติ วัดป่าสัก ฯลฯ เป็นต้น กรมศิลปากรได้เล็งเห็นถึงความสำคัญดังกล่าว จึงได้จัดการบูรณะซ่อมแซมปฏิสังขรณ์โบราณศิลปวัตถุสถานให้คงอยู่ในสภาพที่เรียบร้อยเพื่อเป็นประโยชน์ต่ออนุชนรุ่นหลัง โดยเริ่มงานนี้ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๐๐ เป็นต้นมา

ข้าพเจ้าได้ให้ นายสมจิตร เรืองคณะ ช่างศิลป์โท
เป็นผู้เรียบเรียงเรื่องนำชมโบราณสถานในอำเภอเชียง-
แสน โดยได้รับความร่วมมือจากภักดีธารักษ์พิเศษ
นายชิน อยู่ดี เป็นผู้ตรวจสอบแก้ไข และ นายประพัฒน์
โยธาประเสริฐ เป็นผู้ออกแบบปก ทั้งนี้เพื่อให้หนังสือ
ฉบับนี้เป็นประโยชน์แก่ผู้ที่สนใจทุกท่าน จึงขอขอบคุณ
ต่อท่านผู้สนับสนุนดังกล่าวแล้วข้างต้น

ธีรวิทย์
(เชื้อ สาริมาณ)

กรมศิลปากร

กรกฎาคม ๒๕๑๓

อำเภอเชียงแสน

จังหวัดเชียงราย

ตั้งว่าการอำเภอที่ตำบลเวียง

ฝั่งขวาแม่น้ำโขง

ทิศตะวันออก

จดอำเภอเชียงของ

ทิศตะวันตกเฉียงเหนือ

จดอำเภอแม่สาย

ทิศตะวันตกเฉียงใต้

จดอำเภอแม่จัน

ทิศเหนือ

จดแม่น้ำโขง

อำเภอเชียงแสนมีพื้นที่ประมาณ ๕๗๓,๒๐๙ ตาราง
กิโลเมตร

แบ่งเขตการปกครองออกเป็น ๓ ตำบล คือ ๑. ตำบล
เวียง มี ๑๐ หมู่บ้าน ๒. ตำบลป่าสัก มี ๑๘ หมู่บ้าน
๓. ตำบลบ้านแซว มี ๙ หมู่บ้าน

พลเมืองประมาณ ๓๐,๓๒๓ คน

ภูมิประเทศ

ตอนเหนือริมแม่น้ำโขงเป็นที่สูงค่อยลาดลงมาทางใต้
มีลักษณะลุ่ม ๆ ดอน ๆ ที่ราบลุ่มทำนาได้ ส่วนที่เป็นเนินมี
ป่าไม้เตย ๆ ทางทิศเหนือของที่ว่าการอำเภอเชียงแสนมีภูเขา
หลายลูก มีต้นไม้ขนาดใหญ่อยู่เป็นจำนวนมาก ในฤดูแล้ง
รถยนต์วิ่งลัดเลาะเลียบไปทางทิศเหนือของที่ว่าการอำเภอ

เชียงแสนตามริมฝั่งแม่น้ำโขงประมาณ ๘ กิโลเมตรเศษ จะไป
บรรจบตรงที่สบรวก ท่านจะมองเห็นแผ่นดินถึง ๓ ประเทศ
คือ ไทย ลาว และ พม่า ได้อย่างชัดเจน ทางด้านทิศตะวันออก
จะมีแม่น้ำโขง^๕ เป็นเขตแดนระหว่างประเทศไทยกับ
ประเทศลาว ส่วนด้านทิศเหนือมีลำน้ำรวก^๕ เป็นเขตแดน
ระหว่างประเทศไทยกับประเทศพม่า มีทัศนียภาพที่น่าชม
สวยงามมากแห่งหนึ่ง

ในฤดูหนาว จะหนาวจัดมาก เนื่องจากมีหมอกลงหนา
ทึบและปกคลุมทั่วบริเวณอำเภอเชียงแสนตลอดจนในลำน้ำ
โขงดูขาวเต็มไปหมดในตอนเช้า หากจะเดินสวนกันประมาณ
๔-๕ เมตร จะมองไม่เห็นเลยแม้ตามเส้นทางถนนหากขับรถ
จำเป็นต้องเปิดไฟหน้ารถ มิฉะนั้นอาจจะเกิดชนกันแน่ หมอก
จะปกคลุมอยู่เช่น^๕นี้จนประมาณ ๑๐.๐๐ น. จึงจะค่อยจาง
หายไป

การทำมาหากิน มีการทำนา ทำไร่ เลี้ยงสัตว์

การคมนาคม

๑. จากอำเภอเมืองเชียงรายไปอำเภอเชียงแสนโดย
ทางหลวงแผ่นดินสาย ๕ (พหลโยธิน) ถึงอำเภอแม่จัน ระยะ
ทาง ๒๕ กิโลเมตร แล้วแยกขวาไปตามทางหลวงแผ่นดิน

สาย ๗๐๕ (แม่จัน-เชียงใหม่) ระยะทางอีก ๓๔ กิโลเมตร
รวมระยะทาง ๖๑ กิโลเมตร

๒. จากกรุงเทพฯ -อำเภอเชียงใหม่ โดยทางรถไฟ
(รถด่วน) ออกจากสถานีกรุงเทพฯ เวลา ๑๗.๐๕ น. ถึงสถานี
นครลำปาง วันรุ่งขึ้นเวลา ๐๗.๑๘ น. หรือรถธรรมดาก็ได้ แต่
ต้องลงที่สถานีลำปางเช่นกัน ระยะทางจากกรุงเทพฯ ถึงลำปาง
ประมาณ ๖๔๒ กิโลเมตร และขึ้นรถประจำทางต่อไปอีก ซึ่ง
ออกจากลำปางทุกครึ่งชั่วโมง ถึงอำเภอเชียงใหม่ประมาณ
๓๕๖ กิโลเมตร รวมระยะการเดินทางทั้งสิ้น ๑๐๓๘ กิโลเมตร

๓. เดินทางโดยรถยนต์ส่วนตัว ไปตามเส้นทางถนน
พหลโยธิน และควรพักค้างคืนที่จังหวัดลำปางสักคืนหนึ่ง
วันรุ่งขึ้นจึงเดินทางจนถึงเมืองเชียงใหม่

๔. โดยเครื่องบินของบริษัทเดินอากาศไทย ออกจาก
ท่าอากาศยานดอนเมืองเวลา ๘.๐๐ น. ถึงสนามบินเชียงราย
เวลา ๑๑.๔๕ น. ซึ่งบินประจำทุกวันต่อจากนั้นขึ้นรถประจำ
ทางจากจังหวัดเชียงรายถึงอำเภอเชียงใหม่ประมาณ ๖๐
กิโลเมตร การเดินทางโดยเครื่องบินสะดวกมากในวันเดียวกัน
ถึงจุดหมายและที่เมืองเชียงใหม่นี้ ที่พักริมน้ำมีอยู่ ๒ แห่ง
คือ โรงแรมพูนสุขและโรงแรมศรีสง่าตั้งอยู่ริมแม่น้ำโขง ไม่
ไกลจากที่ว่าการอำเภอเชียงใหม่

ประวัติเมืองเชียงใหม่

เมืองเชียงใหม่ ตั้งอยู่ท่าบดเวียง อำเภอเชียงใหม่ เป็น
เมืองปดเหลยมผนผา มก้าแพงคินอยู่ ๓ ค้าน คือ ค้าน
ทิศเหนือ ค้านทิศใต้ และค้านทิศตะวันตก ส่วนทางค้าน
ทิศตะวันออกคักริมผ้งแม่น้ำโขง ไม่ปรากฏมีแนวก้าแพง
เมือง พระเจ้าแสนภ ราชันคดาของพระเจ้าเม้งรายทรง
สร้างขนตรงขากเมืองเก่า

ตามหนังสือพงศาวดารโยนกของพระยาประกาศกิจกรจักร
(แช่ม บุนนาค) ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๐๔ หน้า ๓๐๙
มีเนื้อความดังนี้

ให้ขุดคูและก่อปราการพระนคร สามด้านแต่ด้าน
ตะวันออกเว้นไว้ เอาแม่น้ำของเป็นคูปราการเวียง ตั้งพร
ผ้งหลักเมืองในวันศุกร์ เดือนเจ็ด ขึ้นสองค้ำ ปีมะโรง
สัมฤทธิศก จุลศักราช ๖๕๐ ยามแตรค้ำ ไว้คณาในราช
คูล วงปราการด้านกว้าง ๗๐๐ วา ด้านยาวไปตามแม่น้ำ
โขง ๑๕๐๐ วา

หนังสือชินกาลมาลีปกรณ์ ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๐๑
หน้า ๙๖ ของ ร.ต.ท. แสง มนวิทร มีข้อความว่า

พระเจ้าแสนภูทรงสร้างเมืองเชียงแสนเมื่อ พ.ศ. ๑๘๗๑ สำนักรับหนังสือประชุมพงศาวดารภาคที่ ๖๑ ว่าพระเจ้าแสนภูทรงสร้าง เมื่อ พ.ศ. ๑๘๓๑ เหตุที่แตกต่างกันถึง ๔๐ ปีนั้นเนื่องด้วยพระเจ้าแสนภูทรงครองเมืองเชียงแสนถึงสองครั้ง ในช่วงระยะระหว่าง พ.ศ. ๑๘๓๑ พ่อขุนเม็งราย พระอัยกาและพระยาชัยสงครามพระบิดา โปรดให้พระเจ้าแสนภูสำรวจแหล่งที่จะสร้างเมืองขึ้นอีกแห่งหนึ่ง พระองค์พร้อมด้วยเสนาอำมาตย์ข้าราชการบริพารและราษฎรเสด็จจากเมืองเชียงราย ล่องไปตามลำน้ำกก รวม ๗ คืน จนบรรลุถึงสบกก อันเป็นปากแม่น้ำไหลมาบรรจบกับแม่น้ำโขง พระองค์ทรงตั้งค่ายพักชั่วคราว ณ เวียงเบ็กสา (เชียงแสนน้อย) ต่อจากนั้นเริ่มดำเนินการตรวจสอบบริเวณที่จะสร้างเมืองตามพระราชประสงค์ของพระอัยกาและพระบิดา ทรงเห็นบริเวณซึ่งห่างจากเวียงเบ็กสาประมาณ ๗ กิโลเมตรเศษ ไปทางทิศเหนือและทรงพระดำริว่า สถานที่นั้นเหมาะสม จึงได้ปรับปรุงเป็นเมืองเชียงแสนขึ้นตอนหนึ่ง ส่วนในระยะที่สองเมื่อพระยาชัยสงคราม เสด็จทิวังคต ณ เมืองเชียงใหม่ พระเจ้าแสนภูจำต้องเสด็จไปครองเมืองเชียงใหม่แทนพระราชบิดา จนกระทั่งต่อมาได้ให้พระยากำฟูพระราชโอรสครองเมืองเชียงใหม่

ส่วนพระองค์เสด็จมาครองเมืองเชียงใหม่เป็นกำรบสอง พ.ศ. ๑๘๗๕ จวบจนสิ้นพระชนม์ พ.ศ. ๑๘๗๗ พระชนมายุได้ ๖๐ พรรษา จากหลักฐานตำนานต่าง ๆ ดังกล่าวที่อ้างถึงนั้นทำให้เข้าใจได้ว่าพระเจ้าแสนภูทรงครองเมืองเชียงใหม่ระหว่าง พ.ศ. ๑๘๓๑-๑๘๕๖ ระยะเวลาหนึ่ง และต่อมาระหว่าง พ.ศ. ๑๘๗๕-๑๘๗๗ อีกครั้งหนึ่ง ตามข้อความหนังสือพงศาวดารโยนกกล่าวว่า เสร็จสร้างเมืองเชียงใหม่เป็นราชธานี พ.ศ. ๑๘๗๑ ฉะนั้นเมื่อพระองค์ทรงสถาปนาเมืองเชียงใหม่จึงมีชื่อว่าเมืองเชียงใหม่ ตามพระนามของผู้สร้าง

สำหรับในดินแดนภาคเหนือนี้ในยุคพ่อขุนเม็งรายมหาราช พระองค์ทรงรวบรวมขึ้นเป็นอาณาจักรล้านนาไทย และทรงเห็นว่าเมืองเชียงใหม่เหมาะสมที่จะตั้งเป็นเมืองหลวง จึงกำหนดขอบเขตเป็นราชธานี เมื่อ พ.ศ. ๑๘๔๐ ดังนั้น เมืองเชียงใหม่ในระยะต่อมาผู้ที่ครองนั้นอยู่ในฐานะรัชทายาทเท่านั้น ผู้ที่จะครองเมืองเชียงใหม่ จะต้องมาอยู่ที่เมืองเชียงใหม่เสียก่อน ผู้ที่ครองเมืองเชียงใหม่สืบต่อจากพระเจ้าแสนภูมี ๑. เจ้าผายุ ราชโอรส (พ.ศ. ๑๘๗๗ - ๑๘๘๙) ๒. เจ้าก้อนา ราชโอรส พระเจ้าผายุ (๑๘๘๙ - ๑๘๑๐) สืบต่อมาในชั้นหลัง เมืองเชียงใหม่ก็มีฐานะรองลงไปอีก กล่าวคือ สดุดแท้

แต่เจ้าผู้ครองเมืองเชียงใหม่จะทรงแต่งตั้งผู้ใด ซึ่งจะเป็น
เชื้อพระวงศ์หรือขุนนางที่มีความดีความชอบไปครองเมือง
เชียงใหม่

ใน พ.ศ. ๒๑๐๐ รัชสมัยพระเจ้าหงสาวดีบุเรงนอง
กำลังมีอำนาจได้ยกพลมาโจมตีเมืองเชียงใหม่จนต้องเป็นเมือง
ขึ้นของพม่าไป ขณะนั้นพระยากมลเป็นผู้ครองเมือง ทางลาน
นาไทยก็อยู่ในความปกครองของพม่าไปแต่ก็มีบางครั้งที่เมือง
เชียงใหม่ได้ตกอยู่ในอำนาจของกรุงศรีอยุธยาชั่วระยะหนึ่ง
ซึ่งทางฝ่ายกรุงศรีอยุธยา ได้ให้ออกญารามเดโช เป็นผู้
ครองเมืองเชียงใหม่ เมื่อ พ.ศ. ๒๑๓๖ ในแผ่นดินสมเด็จพระ
พระนเรศวร มหาราช

สมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลายและสมัยกรุงธนบุรี เมือง
เชียงใหม่ก็กลายเป็นสมรภูมิไป โดยพม่าเข้าเมืองเชียงใหม่
และเอากำแพงเป็นปราการตอบโต้ จนกระทั่งกองทัพของ
พระเจ้ากรุงธนบุรีบุกเข้าโจมตีจะให้แตกและขับไล่ไป แต่ก็
ไม่สำเร็จ จนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ใน พ.ศ. ๒๓๔๗
พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ทรงพระกรุณา
โปรดเกล้า ฯ ตรัสให้กรมหลวงเทพหริรักษ์ กับพระยายม-
ราชยกกองทัพขึ้นไปขับไล่พม่าออกจากเมืองเชียงใหม่ได้สำเร็จ

แล้วมีพระราชดำรัสให้เผาเมืองเสียเพื่อบริให้เป็นที่มั่นของ
ข้าศึกอีกต่อไป พร้อมกับกวาดต้อนผู้คนพลเมืองจำนวน
๒๓๐๐๐ คน จัดแบ่งออกเป็น ๕ ส่วน แยกย้ายกันไปอยู่
ที่เชียงใหม่ ลำปาง น่าน เวียงจันทน์ และส่งลงมายังกรุงเทพฯ
ซึ่งทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ไปตั้งบ้านเรือนอยู่ที่ตำบล
เสาไห้ จังหวัดสระบุรี และที่ตำบลคูบัว จังหวัดราชบุรี
ปรากฏอยู่จนทุกวันนี้

ถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
มีพวกพม่า ลื้อ เขิน จากเชียงตุง ๓๘๑ คน อพยพครอบ
ครัวเข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่ในเมืองเชียงแสน โดยไม่ยอมอยู่ใน
อำนาจบังคับบัญชาของไทยจึงโปรดให้เจ้าอินทวิไชยานนท์
เจ้านครเชียงใหม่ นำพลกำลัง ๔๕๐๐ ดำเนินการรบพุ่ง
และขับไล่ออกจากเชียงแสน เมื่อ พ.ศ. ๒๔๑๗ ในลำดับ
ต่อมาทรงโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าอินท๊ะ บุตรเจ้าบุญมา (เจ้า
บุญมา เป็นน้องเจ้ากาวิละ เจ้านครเชียงใหม่) เป็นผู้ครอง
เมืองลำพูน พ.ศ. ๒๔๒๔ นำราษฎรเมืองลำพูน เมืองลำปาง
สมทบกับราษฎรเมืองเชียงใหม่ประมาณ ๑๕๐๐ ครอบครัว
ขึ้นไปตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนอยู่ในเมืองเชียงแสน ต่อมาทรง
พระกรุณาโปรดเกล้าพระราชทานบรรดาศักดิ์เจ้าอินท๊ะ เป็น

พระยาราชเดชดำรง ตำแหน่งเจ้าเมืองเชียงใหม่ พ.ศ. ๒๔๓๘
 โปรด ฯ ให้รวมเมืองเชียงใหม่ เมืองเชียงราย เมืองฝาง
 เวียงป่าเป้า เมืองพะเยา อำเภอแม่ใจ อำเภอดอกคำใต้
 อำเภอแม่สรวย เมืองเชียงคำ เมืองเชียงของ เข้าเป็นจังหวัด
 เรียก “จังหวัดพายัพเหนือ” พ.ศ. ๒๔๔๒ ทรงโปรดเกล้าฯ
 ให้นายไชยวงศ์บุตรพระยาราชเดชดำรง เป็นพระยาราชเดช
 ดำรง แทนบิดาสืบตระกูล และย้ายมาที่ตำบลกาสา (ปัจจุบัน
 เป็นอำเภอแม่จัน) ตั้งเป็นอำเภอขึ้นกับจังหวัดเชียงราย ส่วน
 เมืองเชียงใหม่ให้ยุบลงเป็นกิ่งอำเภอเชียงใหม่หลวง สำหรับ
 ในปัจจุบันนี้ตั้งเป็นอำเภอขึ้นอีก เมื่อวันที่ ๙ เมษายน ๒๕๐๐
 เรียกว่า อำเภอเชียงแสน

ปัจจุบันนี้สภาพของเมืองเชียงใหม่เป็นสถานที่แห่ง
 เดียวที่ยังคงเหลือกำแพงเมืองไว้ให้เห็นอย่างสมบูรณ์ทั้งสาม
 ด้าน ลักษณะกำแพงเมืองนั้นเป็นกำแพงเมืองชั้นเดียว และ
 ขุดคูด้านนอกกำแพงมาถมเป็นกำแพงดิน โดยรอบทั้งสามด้าน
 สูงประมาณ ๓.๗๐ เมตร ส่วนหน้าสุดประมาณ ๑๒ เมตร
 คูนอกกำแพงกว้างประมาณ ๘.๐๐ เมตร ตอนบนกำแพงดิน
 ก่ออิฐซ้อนทับขึ้นไปอีกชั้นหนึ่ง สำหรับอิฐที่ก่อตอนบนนั้น
 มาเสริมขึ้นเมื่อสมัยพระเจ้าสามฝั่งแกน เมื่อ พ.ศ. ๑๙๕๑ ซึ่ง

มีพวกฮ่อยกกองทัพจะมาตีเมืองเชียงใหม่ จึงจำเป็นต้องเสริมความมั่นคงตลอดจนสร้างป้อมปราการขึ้นตรงประตูทางเข้าเมืองเชียงใหม่ และตามมุมกำแพงที่เห็นได้ชัดทางด้านทิศตะวันตกเฉียงเหนืออีกแห่งหนึ่ง ในพงศาวดารโยนกกล่าวว่า มีประตูอยู่ ๕ แห่ง คือ ด้านทิศเหนือ ประตูยางเทิง ด้านทิศใต้ ประตูท่ามาน ด้านทิศตะวันตก ประตูหนองมด ประตูเชียงใหม่และประตูคินขอ ปัจจุบันนี้ยังปรากฏให้เห็นได้ชัด ส่วนทางทิศตะวันออกยังมีประตูระบายชื่อไว้อีก เรียงจากทิศเหนือไปทางทิศใต้ดังนี้ ประตูรั่วปีก ประตูท่าอ้อย ประตูท่าขาว ประตูท่าวิสุกรรม ประตูท่าหลวงและประตูท่าเสาหิน รวม ๖ ประตู แต่เป็นที่เสียดายประตูดังกล่าวนี้ ได้ถูกแม่น้ำโขงเซาะพังทะลายลงไปใ้แม่น้ำโขงจนหมด

โบราณสถานในอำเภอเชียงใหม่

ตามตำนานและประชุมพงศาวดารกล่าวว่า ภายในกำแพงเมืองมีโบราณสถาน ๗๕ วัด และภายนอกกำแพง

เมืองตามอาณาบริเวณรอบ ๆ มีโบราณสถาน ๖๖ วัด
รวมทั้งหมด ๑๔๑ วัด นับว่าชาวเมืองเชียงใหม่ในสมัย
โบราณมีความเลื่อมใสและศรัทธาในพระพุทธศาสนา
เป็นอย่างยิ่ง ดังปรากฏประจักษ์พยานถึงปัจจุบันนี้

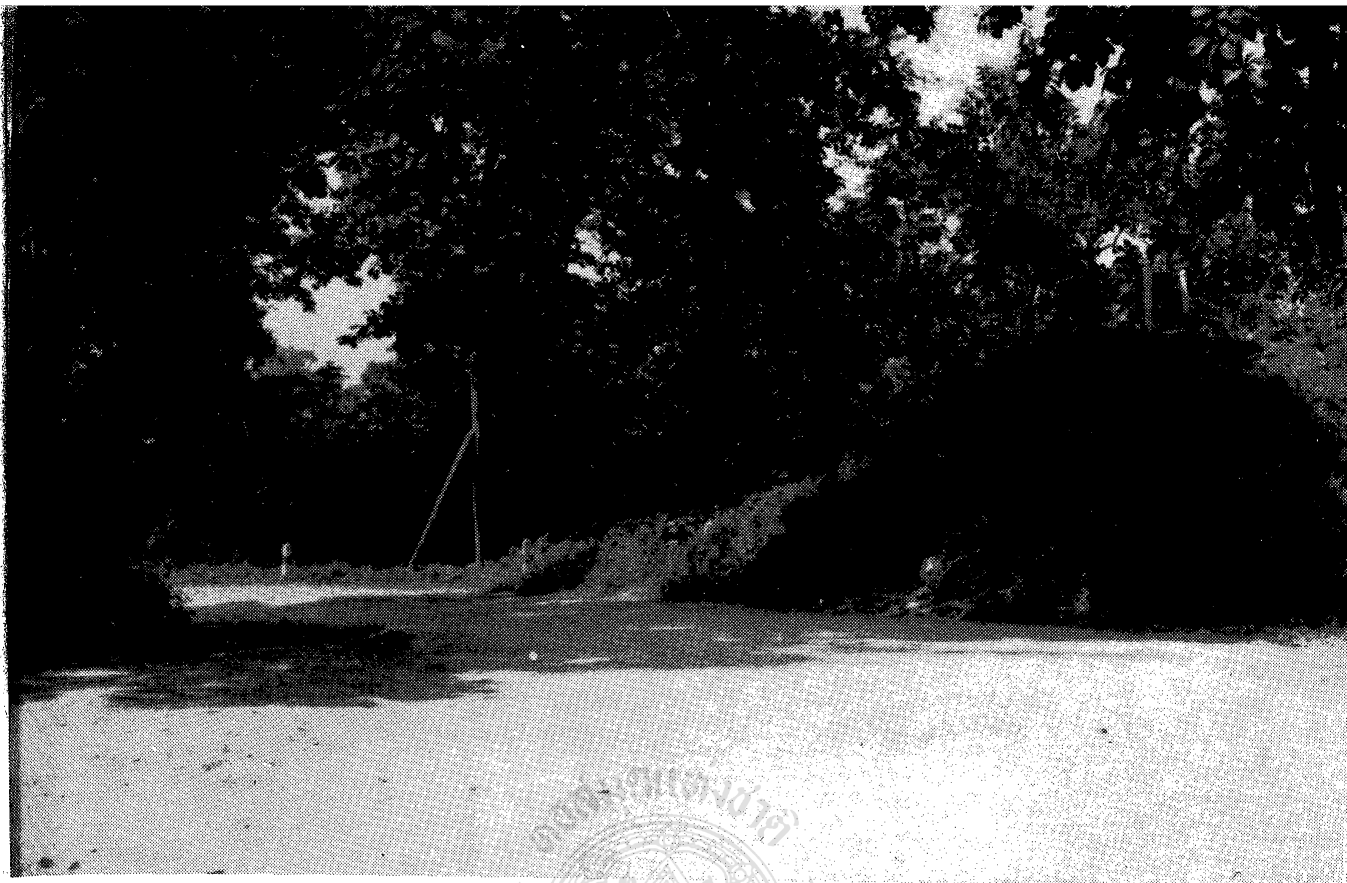
หากท่านเดินชมภายในกำแพงเมืองจะพบโบราณสถาน
ตั้งอยู่ติด ๆ กันถึงแม้จะห่างก็ไม่มากนักบางแห่งเป็นเนินซาก
ก่ออิฐรูปลักษณะเป็นพระเจดีย์หรือวิหารมีจำนวนมาก กรม
ศิลปากรเล็งเห็นความสำคัญของเมืองเชียงใหม่ จึงได้จัด
ตั้งหน่วยศิลปากรที่ ๔ ขึ้นเพื่อกำเนินการดูแล เมื่อ พ.ศ.
๒๕๐๐ และเจ้าหน้าที่ได้สำรวจที่ยังคงเหลืออยู่ภายในกำแพง
เมืองประมาณ ๕๐ วัด ภายนอกกำแพงเมืองประมาณ ๑๐ วัด
สำหรับโบราณสถานที่ควรศึกษาหาความรู้และน่าชมในเชียง-
แสน มีดังนี้

๑. วัดป่าสัก

ตั้งอยู่นอกกำแพงเมืองเชียงใหม่ทางทิศตะวันตก ห่าง
จากกำแพงเมืองประมาณ ๓๐๐ เมตรเศษ ตามตำนานและ
ประชุมพงศาวดาร กล่าวว่าเมื่อพระมหาเถระเจ้า พระพุทธ
โฆษาจารย์นำพระบรมสารีริกธาตุโคปกะ (พระธาตุกระดูก

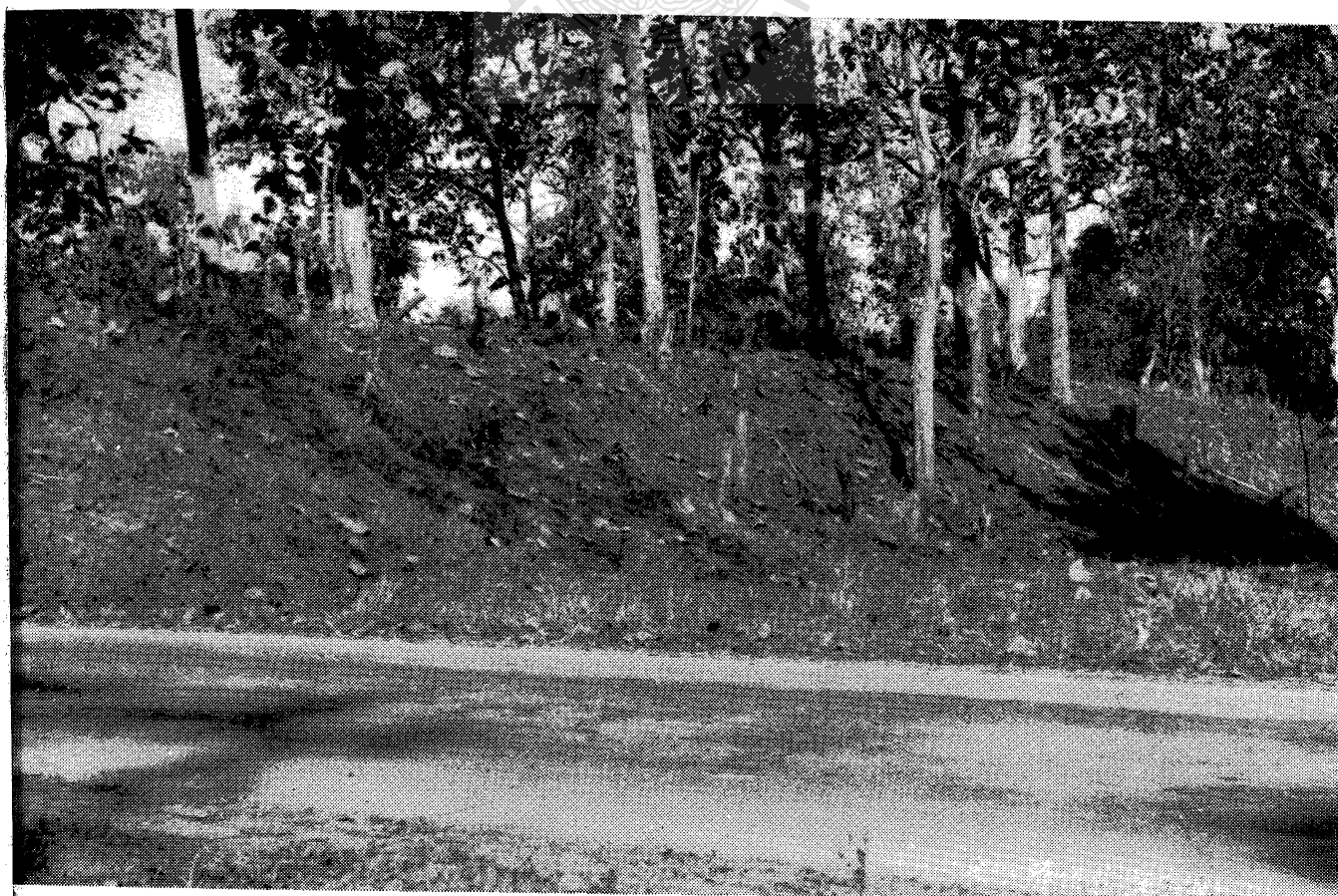
ตาคุมเบืองขวา) เท้าเมสึดถั่วเขียว มาแต่เมืองปาฏลีบุตรถวาย
 พระเจ้าแสนภู ซึ่งเป็นกษัตริย์ครองเมืองเชียงแสนและโปรด
 ก่อสร้างพระธาตุเจดีย์ขึ้นเพื่อบรรจุพระบรมธาตุ ต่อจากนั้น
 พระเจ้าแสนภูทรงโปรดให้สร้างพระอารามมีเนื้อที่กว้างด้าน
 ละ ๕๐ วา เมื่อ พ.ศ. ๑๘๓๘ เสร็จแล้วโปรดให้นำต้นสัก
 ปลูกแวดล้อมพระอารามรวม ๓๐๐ ต้น จึงมีนามว่า วัดป่าสัก
 พร้อมนั้นพระองค์ทรงแต่งตั้งให้พระพุทฺธโฆษาจารย์เป็นสังฆ-
 ราชมหาเถระ ประจำอยู่ ณ พระอารามนี้

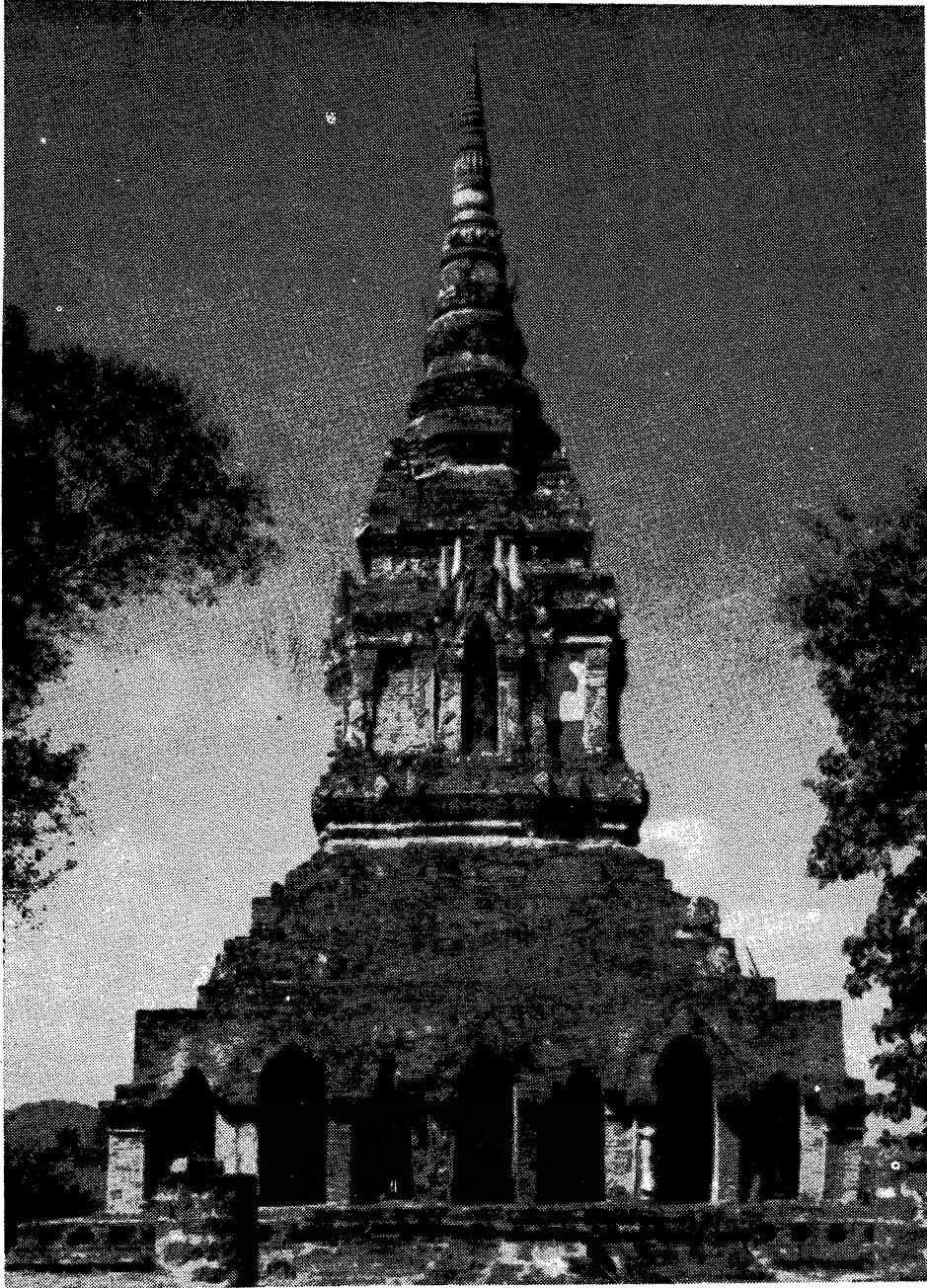
ลักษณะทั่วไปองค์พระธาตุวัดป่าสัก ตอนล่างรูป
 สีเหลี่ยมจัตุรัส ถัดจากนั้นขึ้นไปมีซุ้มที่ประดิษฐานพระพุทฺธ-
 รูปปูนปั้นประทับยืนปางเปิดโลกทั้งสี่ด้าน ๆ ละสามองค์ ส่วน
 ทางด้านทิศเหนือมีพระพุทฺธรูปองค์หนึ่งประทับยืนปางลีลา
 ระหว่างสองข้างซุ้มพระพุทฺธรูปมีเทวรูปปูนปั้นยืนประจำอยู่
 ด้านขวาและซ้าย แต่เศียรเทวรูปเหล่านั้นถูกทำลายหมด ทั้ง
 พระพุทฺธรูปและเทวรูปทำด้วยปูนปั้นประดับติดองค์พระธาตุ
 เจดีย์รูปทรงลักษณะอ่อนช้อยสวยงามมาก หากพิจารณาแล้ว
 คงจะได้รับแบบอย่างมาจากศิลปสุโขทัยก็ได้ สำหรับตอนบน
 มีซุ้มจระนำประดิษฐานพระพุทฺธรูปทั้งสี่ด้าน และมีลวดลาย
 ปูนปั้นประดับตามซุ้มพระพุทฺธรูป ส่วนตามมุมซุ้มและมุม

ประตูเมืองเชียงใหม่ ด้านตะวันตก

กำแพงเมืองเชียงใหม่ด้านยาวทางทิศตะวันตก

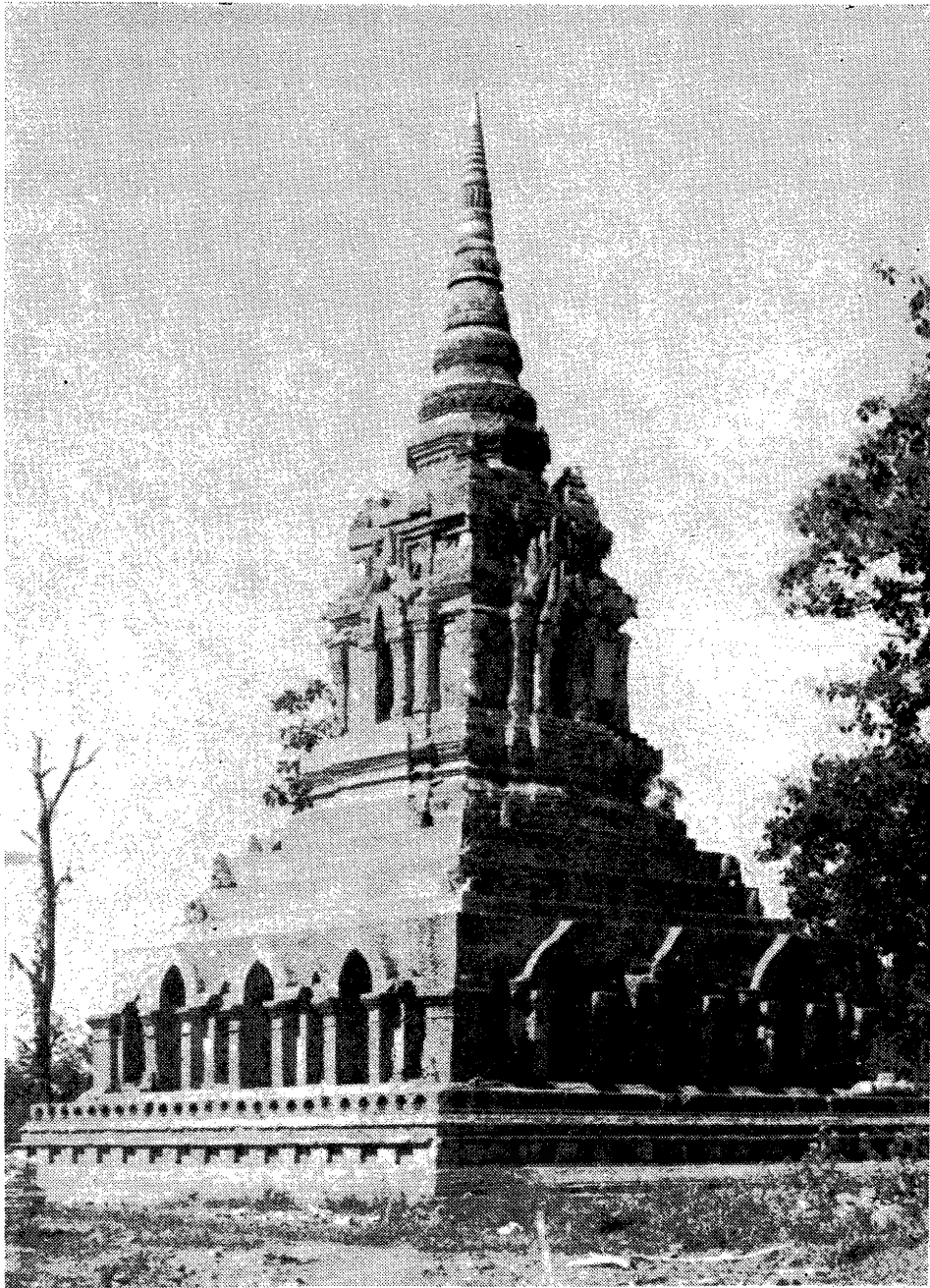

ด้านตะวันออก

เจดีย์วัดป่าสัก

สูง ๒๑ เมตร

ฐานกว้าง ๑๕.๖๐ เมตร

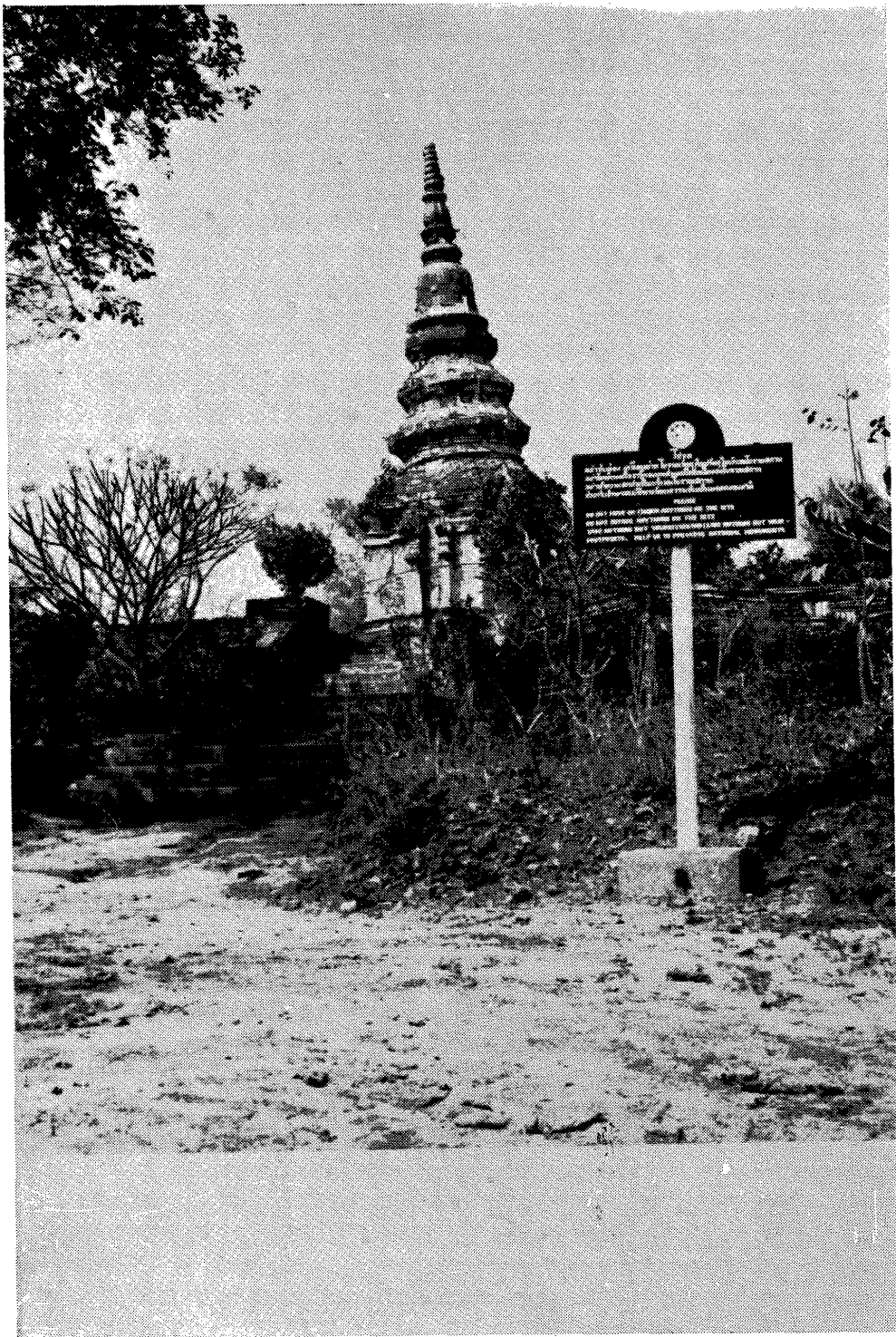

ด้านตะวันออกเฉียงใต้

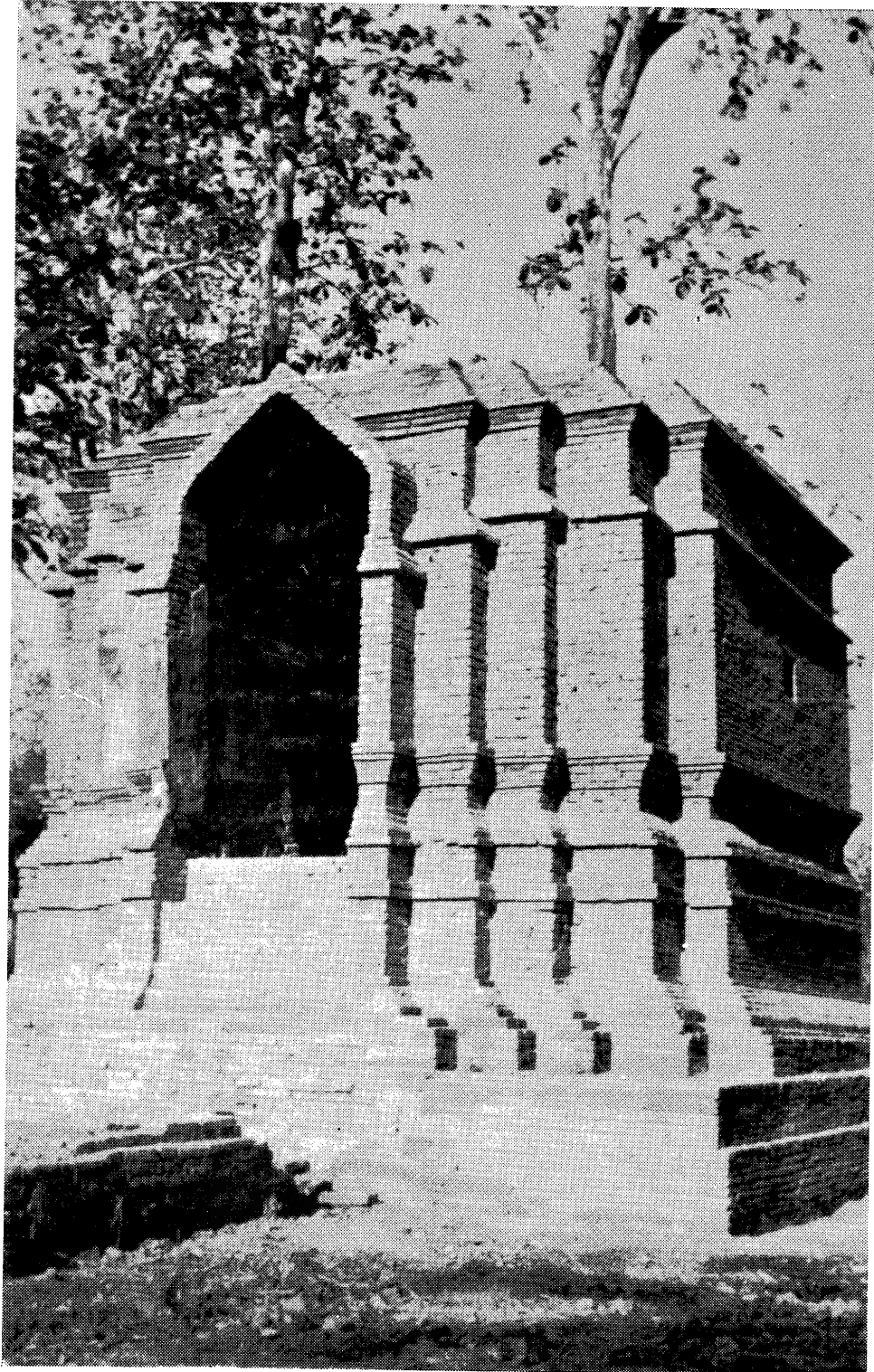

๔๔๖ ปีก เจดยวคปาสก

เกียรติมุขปุนปั้น
ประดับตามมมุเจดีย์

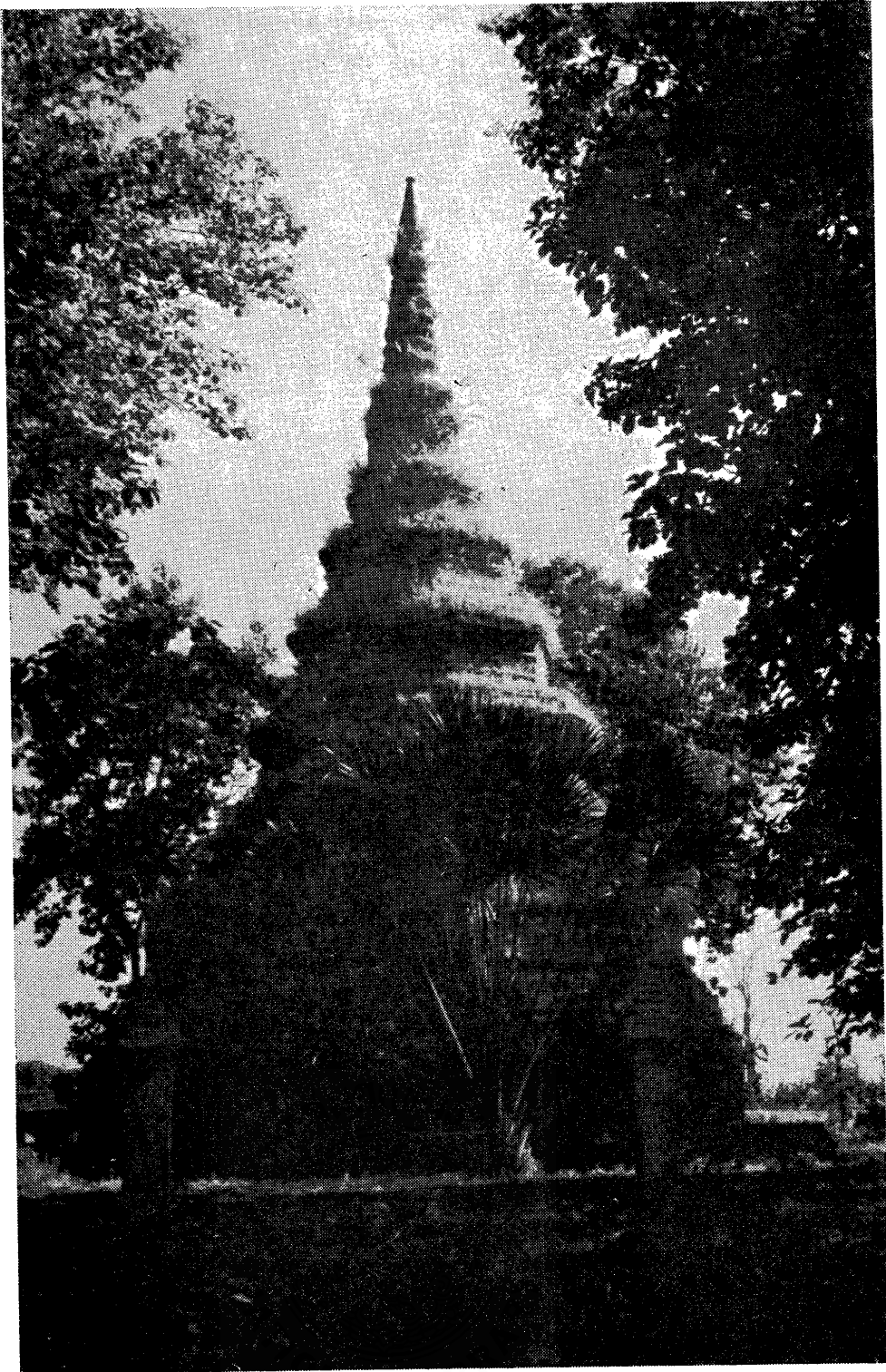

เจดีย์พระธาตุจอมกิติ
กว้าง ๘.๗๕ เมตร สูง ๑๔.๒๐ เมตร

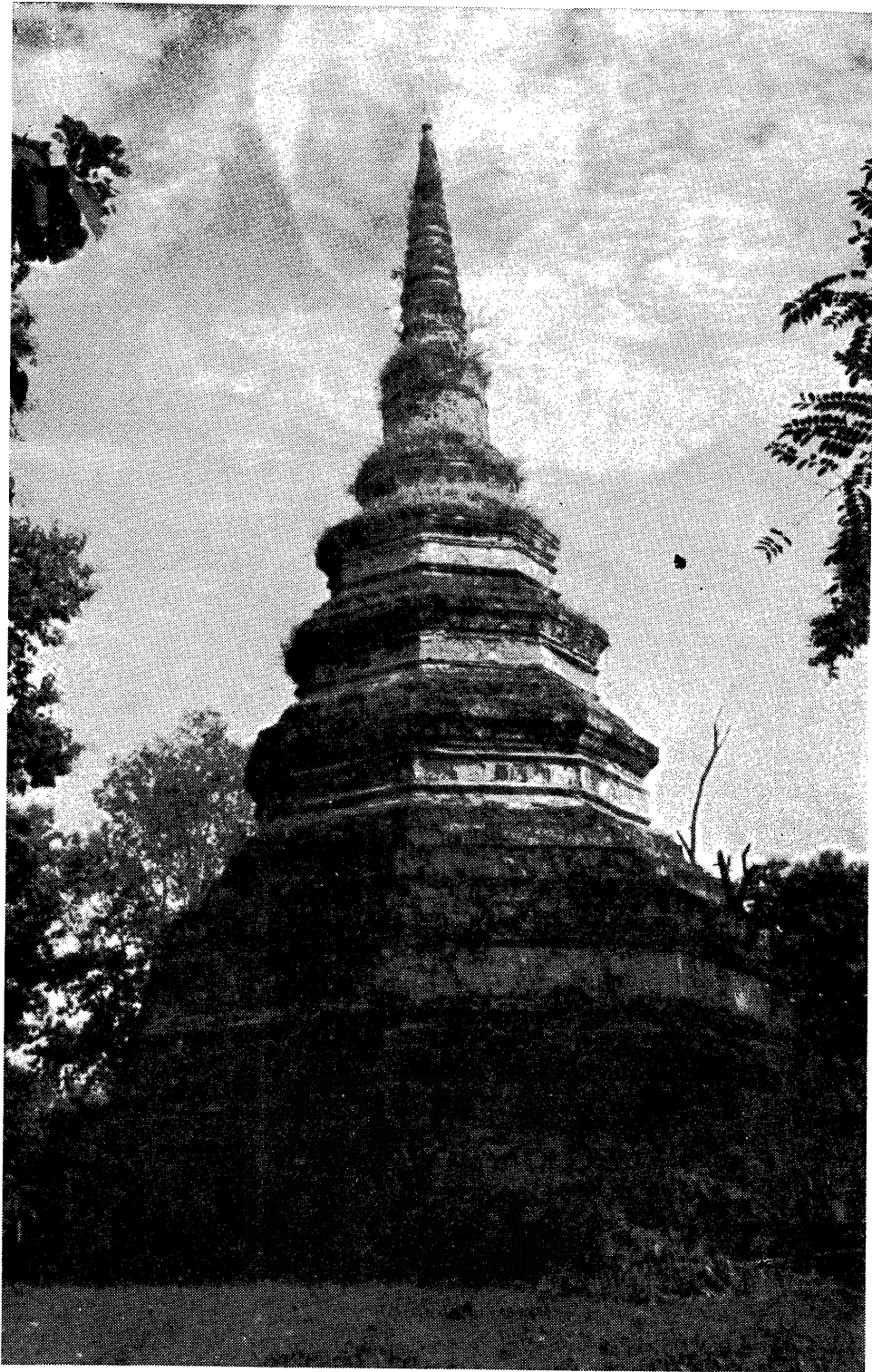

มณฑปวัดมหาธาตุ

กว้าง ๔.๕๐ เมตร สูง ๘.๕๐ เมตร

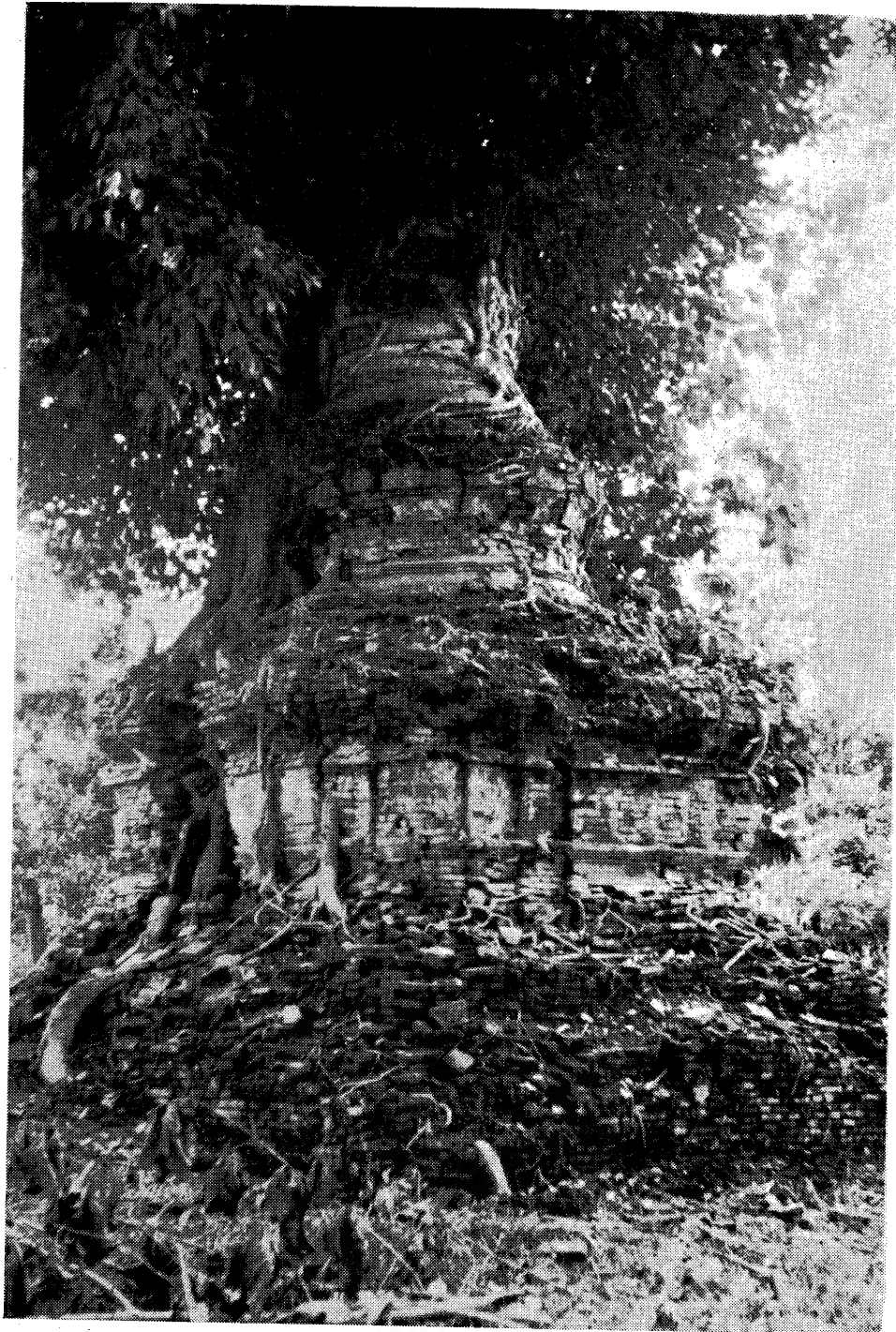
วัดเจดีย์หลวง ด้านเหนือ
กว้าง ๓๔.๐๐ เมตร สูง ๔๔.๐๐ เมตร

วัดเจดีย์หลวง ด้านตะวันตกเฉียงเหนือ

เจดีย์วัดมุงเมือง ด้านใต้

เจดีย์วัดพระปวช ด้านเหนือ

เจดีย์วัดพระเจ้าล้านทอง ด้านตะวันออกเฉียงใต้
กว้าง ๖.๐๐ เมตร สูง ๑๔.๐๐ เมตร

เจดีย์วัดพระยืน ด้านตะวันออก
กว้าง ๗.๖๗ เมตร สูง ๑๑.๗๕ เมตร

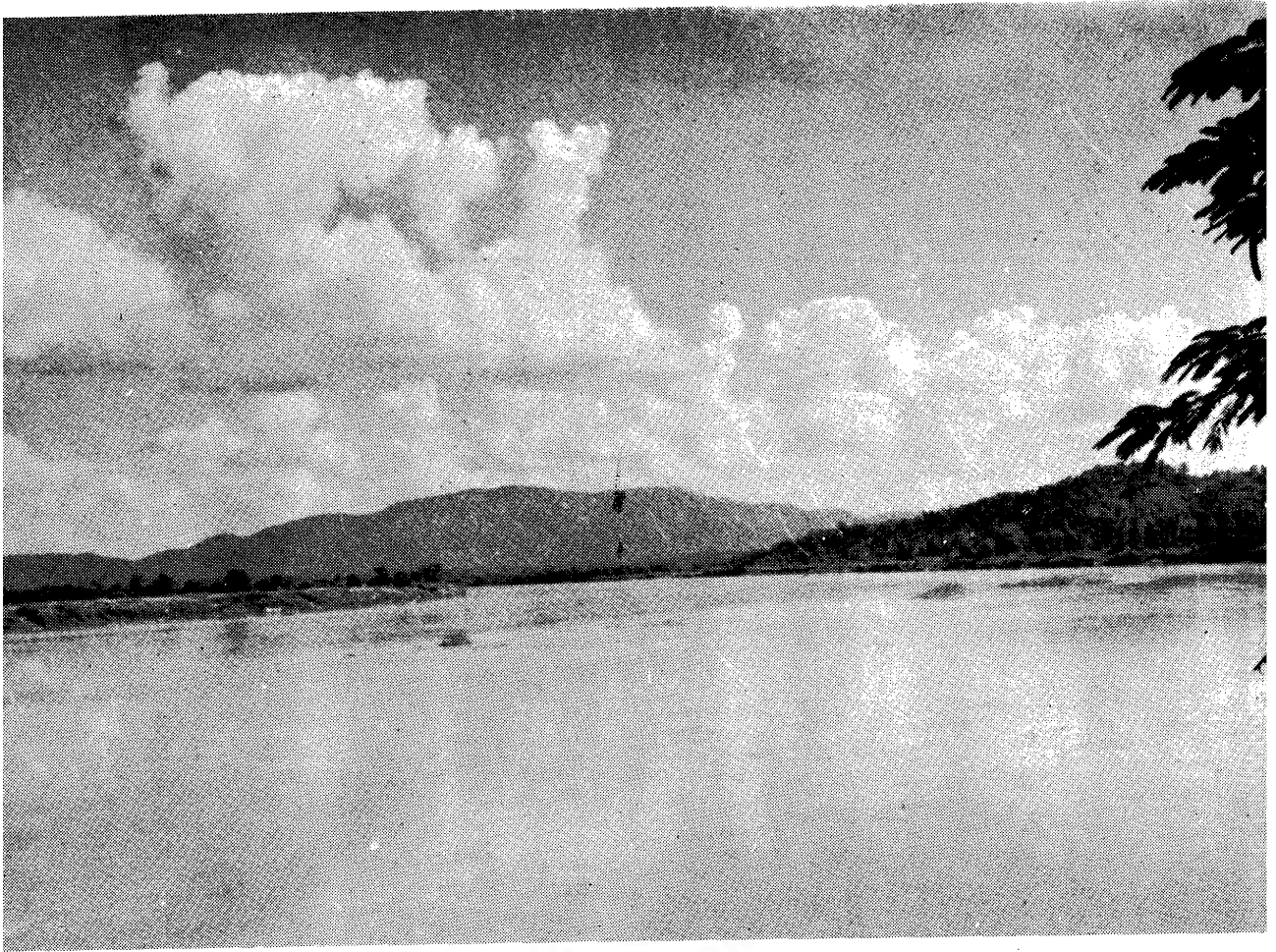
เจดีย์วัดปงสนุก
กว้าง ๘.๕๐ เมตร สูง ๑๒.๘๐ เมตร

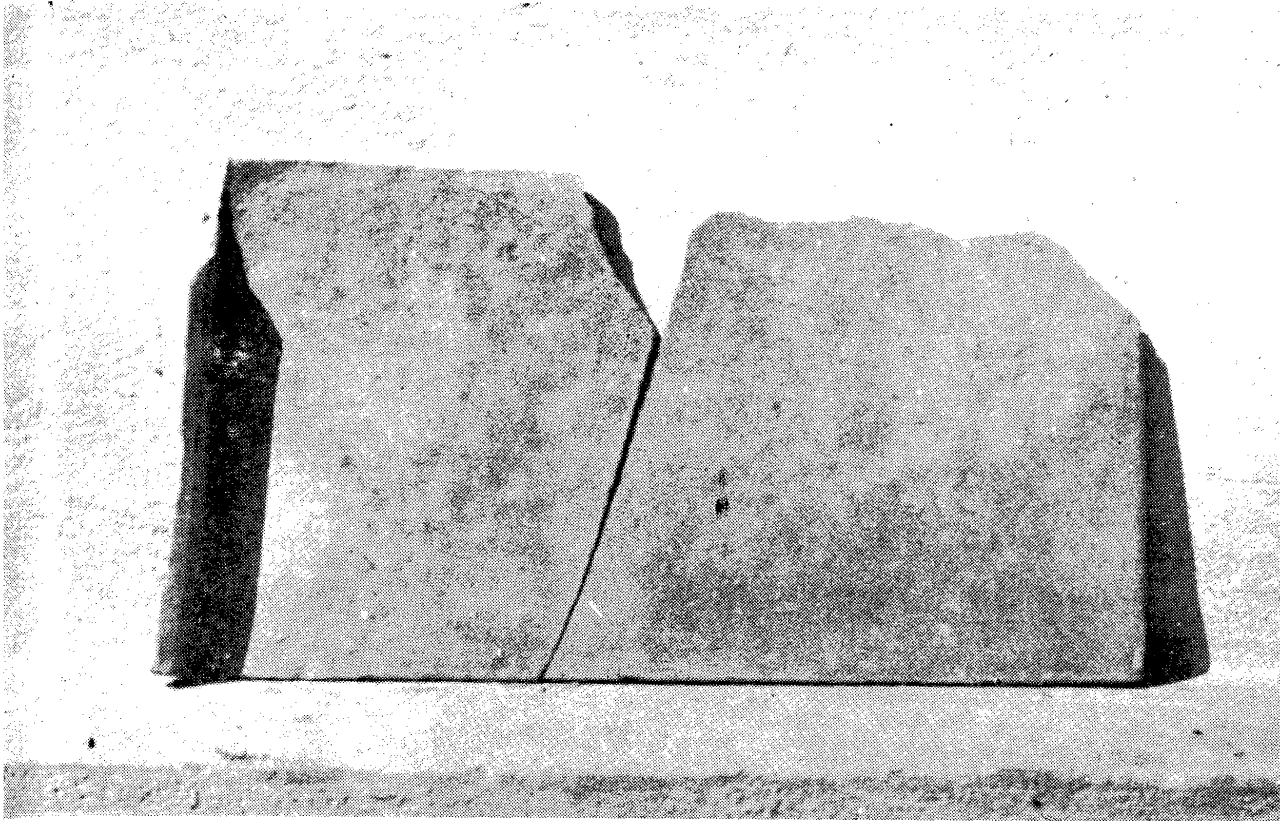
เจดีย์วัดผ้าขาวพาน (ผ้าขาวบ้าน)

ด้านตะวันออก

กว้าง ๙.๙๐ เมตร สูง ๒๒.๐๐ เมตร

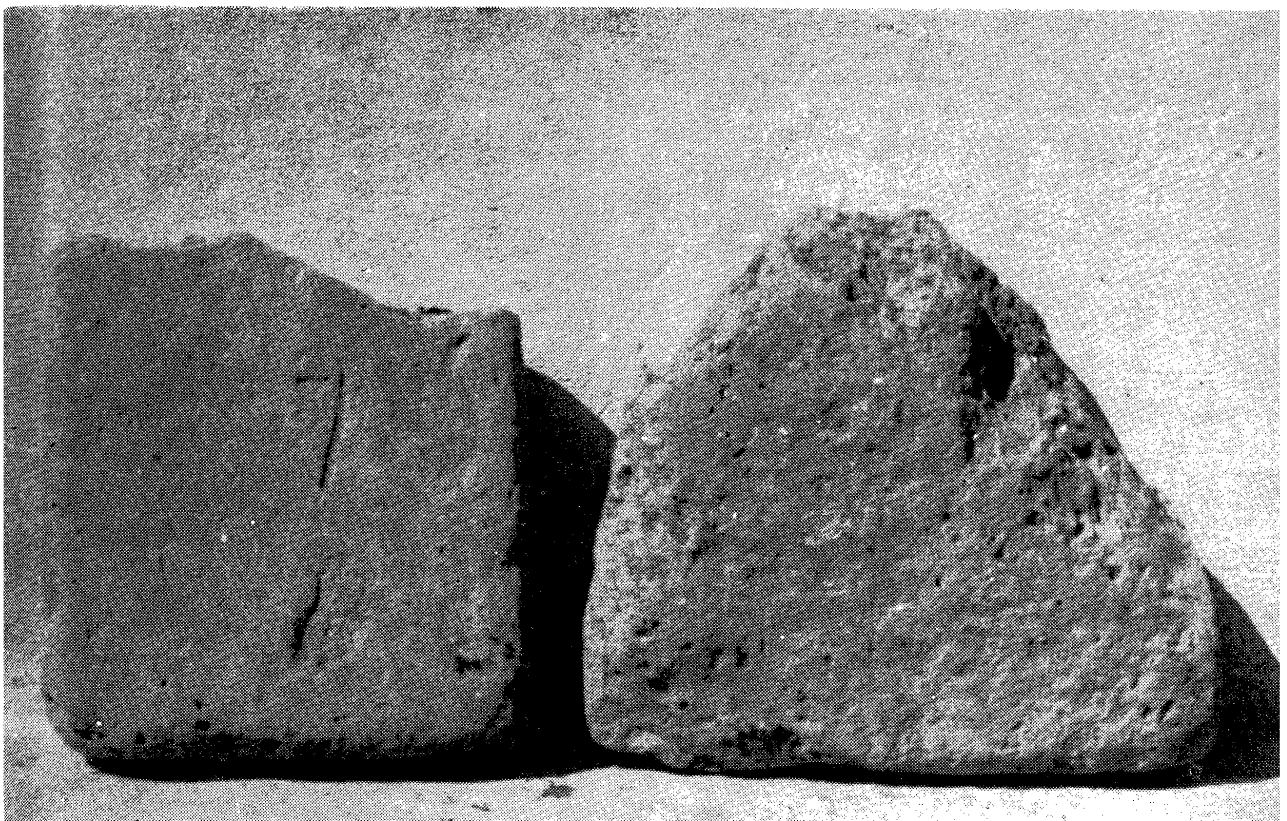

ภาพถ่ายบริเวณที่เคยเป็นเกาะกลางแม่น้ำโขง

กระเบื้องดินขี้ได้จากบริเวณเกาะดอนแท่น ขนาดกว้าง ๑๒.๕ ซม.

อิฐจากเกาะดอนแท่น

ภาพถ่ายหลักเขตแดนระหว่างไทย-พม่า อำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย

ชั้นลด องค์พระธาตุเจดีย์ประดับรูปนาค รูปเกียรติมุข และ
รูปครุฑ อนึ่ง พระธาตุเจดีย์วัดป่าสัก จัดว่าเป็นแบบอย่าง
ในทางศิลปที่งามและประทับใจที่สุดในเมืองเชียงใหม่

พระธาตุเจดีย์วัดป่าสัก ฐานล่างสุดรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส
กว้าง ๑๔.๖๐ เมตร สูง ๒๑.๐๐ เมตร ด้านหน้าทางทิศ
ตะวันออกขององค์พระธาตุมีวิหาร กว้าง ๑๖.๐๐ เมตร
ยาว ๓๒.๐๐ เมตร องค์พระธาตุเจดีย์ กรมศิลปากรดำเนินการ
ขุดแต่งและบูรณะตามแบบลัทธิและสภาพรูปทรงเดิม
เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๐ แล้วเสร็จ เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๕ และได้
ประกาศขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานสำหรับชาติไว้แล้ว

๒. พระธาตุจอมกิตติ

ตั้งอยู่บนดอยนอกกำแพงเมืองทางทิศเหนือของเมือง
เชียงใหม่ ตามเส้นทางถนนพหลโยธินก่อนจะถึงประตูเชียง
แสน มีทางแยกซ้ายมือเป็นถนนรดยนต์ วังเลียบริมกำแพง
เมืองประมาณ ๒ กิโลเมตร ขึ้นไปสู่ลานชั้นล่างองค์พระธาตุ
อีกทางหนึ่ง ทางบันไดนาคทอดขึ้นไปจนถึงลานองค์พระธาตุ
รวม ๓๕๘ ขั้น พระธาตุจอมกิตตินี้ ตำนานและประชุมพงศาว-
ดารกล่าวว่า มีพระมหาเถระชาวโกศลอนคร เมืองสุพรรณวดี

ชื่อพระพุทธโฆษาจารย์ได้ปรึกษาพระพุทธศาสนาในลังกา
ทวีปพร้อมนี้ นำพระบรมสารีริกธาตุมาถวายพระเจ้าฟ้างนคราช
พระองค์กับพรหมกุมารราชโอรสโปรดให้ก่อสร้างพระธาตุขึ้น
เมื่อ พ.ศ. ๑๔๘๓ บนดอยน้อย แล้วนำพระบรมธาตุบรรจุไว้
จึงมีนามว่าพระธาตุจอมกิตติ ต่อมาหมื่นเชียงสงผู้ครองเมือง
เชียงใหม่ได้บูรณะซ่อมแซม เมื่อ พ.ศ. ๒๐๓๐ ในระยะหลัง
องค์พระธาตุอาจจะชำรุดทรุดโทรมลง เจ้าฟ้าเฉลิมเมือง
พร้อมด้วยคณะศรัทธาร่วมกันปฏิสังขรณ์ขึ้นอีกครั้ง เมื่อ
พ.ศ. ๒๒๓๗

ลักษณะสภาพปัจจุบัน ฐานล่างสี่เหลี่ยมจัตุรัสย่อมุม
ไม้สิบสอง สูงขึ้นไปมีซุ้มพระพุทธรูป เหนือขึ้นไปอีกเป็นรูป
หน้ากระดานกลมลดหลั่น ๓ ชั้น ร่องรับองค์ระฆัง สำหรับ
ฐานทักษิณตอนล่างสุดเป็นลานกว้างมาก รูปสี่เหลี่ยมกว้าง
ด้านละ ๓๕.๕๐ เมตร ทางด้านทิศตะวันออก หากท่านมอง
ลงมายังเบื้องล่างจะเห็นภายในเมืองเชียงใหม่ และแม่น้ำโขง
ได้อย่างชัดเจนมาก สำหรับแม่น้ำโขงไหลจากทิศเหนือมุ่ง
เข้าริมฝั่งเมืองเชียงใหม่ และวกอ้อมไปทางฝั่งประเทศลาว
ภูมิประเทศตอนนี้ทิวทัศน์สวยงามมาก ตลอดจนอากาศเย็น
สบายเป็นที่รมรื่น

ด้านทิศเหนือองค์พระธาตุ เป็นทางเดินไปสู่บ่อน้ำ
ทิพย์ซึ่งมีน้ำไหลซึมอยู่ตลอดเวลาแต่โบราณกาล น้ำใส
สะอาดและเย็นมาก สำหรับองค์พระธาตุจอมกิตติและบ่อน้ำ
ทิพย์ ชาวบ้านในอาณาบริเวณเมืองเชียงแสนเคารพบูชาและ
ถือว่าเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์แห่งหนึ่ง

พระธาตุจอมกิตติ ฐานรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส กว้าง ๘.๗๕
เมตร สูง ๑๔.๒๐ เมตร กรมศิลปากรบูรณะซ่อมแซมเมื่อ
พ.ศ. ๒๕๐๐ แล้วเสร็จเมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๑ ได้ประกาศขึ้น
ทะเบียนเป็นโบราณสถานสำหรับชาติไว้แล้ว

๓. วัดมหาธาตุ (วัดพระรอด)

อยู่ในกำแพงเมืองติดกับถนนพหลโยธิน ห่างจากประตู
เชียงแสน ด้านทิศตะวันตกประมาณ ๑๐ เมตร ปัจจุบัน
คงเหลือแต่มณฑป และแนวซากวิหารเท่านั้น พิจารณา
ลักษณะรูปทรงโบราณสถาน มณฑปนี้ต้องได้รับการปฏิ-
สังขรณ์มาครั้งหนึ่งแล้ว อีกประการหนึ่งจากคำว่า วัดมหาธาตุ
นี้ส่วนมากมีชื่อเรียกกันในภาคกลางมากกว่า เพราะทางภาค
เหนือนิยมใช้คำว่า ธาตุ นำหน้าเสมอ เช่นพระธาตุจอมกิตติ
วัดพระธาตุลำปางหลวง พระธาตุหริภุญไชย และพระธาตุ

คอยสุเทพ ฉะนั้นเดิมคงมีชื่อว่าวัดพระรอด ในระยะหลังคงจะทรุดโทรม จึงได้ปฏิสังขรณ์ขึ้น หากหันมาพิจารณารูปทรงมณฑปทางสถาปัตยกรรมในปัจจุบันนี้แล้ว จะเห็นได้ว่าต้องมีการบูรณะซ่อมแซม ในสมัยสุโขทัยตอนปลายหรืออยุธยาตอนกลางก็ได้ ดังนั้นจึงได้ว่าเป็นศิลปแบบเชียงแสนซึ่งอยู่ในระยะเวลาพุทธศตวรรษที่ ๒๑ - ๒๒

มณฑปวัดมหาธาตุ (วัดพระรอด) ฐานล่างสุดรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า กว้าง ๔.๕๐ เมตร สูง ๘.๕๐ เมตร กรมศิลปากรบูรณะซ่อมแซมเมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๑ แล้วเสร็จในปีเดียวกัน ได้ประกาศขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานสำหรับชาติไว้แล้ว รวมเนื้อที่ ๑ ไร่ ๓ งาน ๕๐ ตารางวา

๔. พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ เชียงแสน

ติดถนนพหลโยธิน ตรงข้ามวัดมหาธาตุ (วัดพระรอด) พิพิธภัณฑ์สถานแห่งนี้เป็นที่รวบรวมโบราณวัตถุศิลปวัตถุที่ได้จากการขุดแต่งและบูรณะโบราณสถานในเมืองเชียงแสน บริเวณที่ตั้งพิพิธภัณฑ์สถานแห่งนี้ใช้เป็นที่ทำการหน่วยศิลปากรที่ ๔ ซึ่งมีหน้าที่ตรวจตราดูแลรักษาโบราณวัตถุสถานใน

เขตอารักขา รวม ๗ จังหวัดคือ จังหวัดเชียงราย เชียงใหม่ ลำพูน ลำปาง แพร่ น่าน และแม่ฮ่องสอน ปัจจุบันได้ย้ายที่ทำการหน่วย ฯ ไปอยู่ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติเชียงใหม่

เมื่อหน่วยศิลปากรที่ ๔ ออกสำรวจชุดค้นในท้องที่เขตอารักขาพบโบราณวัตถุและศิลปวัตถุ ได้นำมาเก็บรักษาไว้ตลอดจนประชาชนท้องถิ่นอำเภอเชียงแสน นำมามอบให้ และได้จัดตั้งแสดงไว้ในพิพิธภัณฑสถาน ท่านจะเข้าชมได้ในเวลาราชการทุกวัน เว้นวันจันทร์-อังคาร และวันหยุดราชการ โดยมีเจ้าหน้าที่คอยอำนวยความสะดวก อธิบายนำชมเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ และโบราณคดีอีกด้วย

๕. วัดเจดีย์หลวง

ภายหลังพระเจ้าแสนภูทรงสร้างกำแพงเมืองเชียงแสนได้ ๓ ปีทรงดำริว่า เมื่อสร้างขอบเขตเมืองแล้ว จำต้องสร้างวัดเป็นหลักเป็นประธานสำหรับไว้เป็นที่สักการะ ตามตำนานและประชุมพงศาวดารกล่าวว่าพระเจ้าแสนภูทรงสร้างวัดเจดีย์หลวง เมื่อ พ.ศ. ๑๘๓๔ ลักษณะรูปทรงองค์เจดีย์หลวง ฐานล่างสุดรูปแปดเหลี่ยมซ้อนลดหลั่นกันขึ้นไป จนถึงยอดสูง วัดผ่าศูนย์กลาง ๓๔.๐๐ เมตร สูง ๕๙.๐๐ เมตร ทางด้านหน้าองค์พระธาตุมีวิหารกว้าง ๑๗.๐๐ เมตร ยาว ๓๙.๐๐ เมตร

นับว่าองค์พระธาตุเจดีย์หลวงนี้ เป็นโบราณสถานที่
ใหญ่ที่สุดและสูงที่สุดในเมืองเชียงใหม่ กรมศิลปากร บำรุง
ซ่อมแซมตามแบบลักษณะรูปทรงเดิม เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๐ แล้ว
เสร็จ เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๑ และได้ประกาศขึ้นทะเบียนเป็น
โบราณสถานสำหรับชาติไว้แล้ว

๖. วัดมุงเมือง

ปัจจุบันคงเหลือแต่องค์พระเจดีย์เท่านั้น ฐานล่างสุด
รูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส ถัดขึ้นไปมีซุ้มจระนำประดิษฐานด้วยพระ-
พุทธรูปปูนปั้น ประทับยืนปางเปิดโลกทรงสี่ด้าน ตอนบน
รูปองค์เจดีย์ทรงกลม

จากลักษณะองค์เจดีย์ที่ปรากฏอยู่ประมาณระยะเวลา
ได้ว่าเป็นศิลปอยู่ในระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๑๙ - ๒๐ น่า
สังเกตคำว่า วัดมุงเมือง ถ้าเป็นเมืองที่สำคัญทางลานนาไทย
แล้ว ต้องมีวัดมุงเมืองอยู่ด้วยเสมอ เช่น เมืองเชียงใหม่ เมือง
เชียงรายและเมืองเชียงแสน

๗. วัดพระบาท

ตั้งอยู่ตรงข้ามวัดมุงเมือง ตามตำนานและประชุมพง-
ศาวดารกล่าวว่าพระเจ้ากือนา ทรงสถาปนา เมื่อ พ.ศ. ๑๘๘๙

สมัยพระองค์ยังดำรงตำแหน่งเป็นรัชทายาทครองเมืองเชียงใหม่
 แสน องค์พระธาตุเจดีย์ตั้งอยู่บนฐานสี่เหลี่ยมจัตุรัสทรงสูง
 ไม่มีชั้นมณฑปหน้า ตอนบนองค์ระฆังทรงกลม

ลักษณะองค์พระธาตุเจดีย์วัดพระบวชนี้ เข้าใจว่าเป็น
 ศิลปแบบแรกซึ่งสร้างขึ้นในระยะพระพุทธศาสนาหินยาน
 แบบลังกาวงค์ เริ่มแพร่หลายจากอาณาจักรสุโขทัยขึ้นมาสู่
 สุดดินแดนภาคเหนือของประเทศไทย

๔. วัดพระเจ้าล้านทอง

อยู่ริมถนนพหลโยธิน ห่างจากวัดพระบวชทางทิศตะ-
 วันออกประมาณ ๒๐ เมตร ในตำนานและประชุมพงศาวดาร
 กล่าวว่าพระยาศิริราชเงินกอง (หมื่นงั่ว) พระราชโอรส
 พระเจ้าติโลกราช ทรงสร้างเมื่อ พ.ศ. ๒๐๓๒ ภายในวิหาร
 เป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปสัมฤทธิ์ ปางมารวิชัย หน้าตัก
 กว้าง ๒.๒๕ เมตร สูง ๒.๗๐ เมตร ซึ่งมีขนาดใหญ่และ
 งามที่สุดในเมืองเชียงใหม่ มีน้ำหนักถึงล้านทอง (ประมาณ
 ๑๒๐๐ กก.) ดังนั้นวัดนี้จึงมีนามว่า วัดพระเจ้าล้านทอง

ด้านหลังของวิหารมีพระธาตุเจดีย์ฐานสี่เหลี่ยมทรงสูง
 มุมย่อไม้สิบสอง องค์ระฆังรูปแปดเหลี่ยมฐานล่างกว้าง

๖.๐๐ เมตร สูง ๑๔.๐๐ เมตร วัดพระเจ้าล้านทอง^{๕๗} เป็น
วัดเจ้าคณะอำเภออยู่ประจำพรรษา สำหรับองค์พระธาตุเจดีย์
กรมศิลปากรบูรณะซ่อมแซม เมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๐ จนแล้วเสร็จ
ได้ประกาศขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานสำหรับชาติไว้แล้ว

๙. วัดพระยืน

ตั้งอยู่เยื้องวัดพระเจ้าล้านทองปากถนนตรงข้าม บั้จจุ-
บันคงเหลือแต่องค์พระธาตุเจดีย์เท่านั้น ตำนานและประชุม
พงศาวดารกล่าวว่า พระเจ้าคำฟู ราชโอรสของพระเจ้า
แสนภูทรางสถาปนาขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๑๘๗๔ ระยะต่อมาองค์
พระธาตุคงจะชำรุด จึงทำการซ่อมแซมขึ้นโดยพระยาหลวง
ไชยชีวิต เมื่อ พ.ศ. ๒๑๘๑

ลักษณะองค์พระธาตุเจดีย์ฐานล่างสี่เหลี่ยมจัตุรัสตอน
กลางเป็นแท่งทึบมีย่อไม้สิบสอง เหนือขึ้นไปลดหลั่น ๓ ชั้น
รูปแปดเหลี่ยมฐานล่างสุดกว้าง ๗.๖๗ เมตร สูง ๑๑.๗๕
เมตร กรมศิลปากรบูรณะซ่อมแซมเมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๑ เสร็จ
ในปีเดียวกันและได้ประกาศขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถาน
สำหรับชาติแล้ว

๑๐. วัดปงสนุก

ตั้งอยู่ติดถนนซึ่งตัดผ่านเลียบบตามริมแม่น้ำโขง ห่างจากที่ว่าการอำเภอเชียงแสน ทางทิศใต้ประมาณ ๕๐๐ เมตร เป็นวัดที่มีพระสงฆ์อยู่จำพรรษา ภายในวัดมีทั้งพระอุโบสถและวิหาร แต่คงสร้างขึ้นใหม่ ด้านหลังพระอุโบสถเป็นที่ตั้งขององค์พระธาตุเจดีย์ซึ่งมีทรวดทรงเหมือนกับวัดพระบาท

จากลักษณะแบบอย่างองค์พระธาตุนี้ ประมาณได้ว่าสร้างขึ้นราวพุทธศตวรรษที่ ๑๙-๒๐ ฐานล่างสุดกว้าง ๘.๕๐ เมตร สูง ๑๒.๘๐ เมตร

๑๑. วัดสาวพาน (ผ้าขาวบ้าน)

อยู่ติดถนนผ่านเลียบบตามริมแม่น้ำโขง ห่างจากที่ว่าการอำเภอเชียงแสนทางทิศเหนือประมาณ ๓๐๐ เมตร ตามตำนานและประชุมพงศาวดารกล่าวว่า พระยาลาวแก้วแก้วมาเมือง ไอร์สพระเจ้าลวจังกราชทรงสถาปนาขึ้น เมื่อ พ.ศ. ๑๓๐๔ เหตุที่สร้างวัดขึ้น เล่ากันว่ามีความฝันว่าคนหนึ่งลงไปอาบน้ำในแม่น้ำโขงและถูกกระแสน้ำพัดจมลง ถึงแก่กรรมตรงริมแม่น้ำโขง

อีกตำนานหนึ่งกล่าวว่า พระยาแก้วแก้วมาเมืองพร้อมด้วยเสนาอำมาตย์ ทรงสร้างพระธาตุเจดีย์ขึ้น เพื่อบรรจุ

พระบรมธาตุ ๑๐๕๐ พระองค์ ลักษณะส่วนใหญ่องค์พระ-
ธาตุคล้ายกับพระธาตุจอมกิติ เข้าใจว่าคงซ่อมแซมขึ้นภายหลัง
ราวพุทธศตวรรษที่ ๒๒ ฐานล่างสุดกว้าง ๙.๕๐ เมตร
สูง ๒๒.๐๐ เมตร กรมศิลปากร ดำเนินการบูรณะซ่อมแซม
ตามแบบทรวดทรงเดิม เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๕ จนแล้วเสร็จ
ได้ประกาศขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานสำหรับชาติแล้ว

๑๒. วัดพระธาตุภูเข้ (ปู่เข้)

ห่างจากอำเภอเชียงแสนขึ้นไปทางทิศเหนือประมาณ
๘ กิโลเมตรเศษ ตามทางเลียบริมฝั่งแม่น้ำโขง ในฤดูแล้ง
รถยนต์วิ่งไปได้ องค์พระธาตุตั้งอยู่บนคอยขนาดเล็กติดแม่
น้ำโขง ตรงข้ามกับบ้านก๊วนฝั่งประเทศลาว ทำนานและ
ประชุมพงศาวดารกล่าวว่า ราชบุตรของพระเจ้าลาวจังกราช
ซึ่งมีชื่อว่า ลาวก่อ ลาวเก้อและลาวเก้าชวนกันไปเที่ยวที่สบ
ห้วยตม พบปูขนาดใหญ่ตัวหนึ่งช่วยกันไล่ตามจับ แต่ปูได้
หนีเข้าไปเสีย ลาวก่อและลาวเก้อให้ผู้น้องคือลาวเก้านั่งคอย
อยู่ใต้ลำห้วยถึงสองวันจึงกลับมาตรงที่ต้นห้วย ปรากฏว่าไม่
พบพี่ทั้งสองและได้กลับไปทูลพระบิดา พระเจ้าลาวจังกราช
ทรงคำนึงว่า ราชบุตรทั้งสาม ไม่รักใคร่สามัคคีกัน ถ้าแม่

อยู่ร่วมกันคงจะไม่เป็นสุข จึงได้ส่งลาวก่อกองเมืองกวาง
ลาวก่อกองเมืองผาแลนผาหนองส่วนราชบุตรองค์เล็กอยู่
กับพระองค์ ต่อมาพระเจ้าลาวจั่งกราชสิ้นพระชนม์ ลาวก่
ครองราชสมบัติแล้วเฉลิมพระนามว่าพระยาลาวก่แก้วมา
เมือง พระองค์ทรงไปสร้างพระธาตุเจดีย์ขึ้นบนดอยที่ปูหน้า
ไป เมื่อ พ.ศ. ๑๓๐๒ พระธาตุเจดีย์จึงมีนามว่า พระธาตุ
ภูเข้ หรือ ปูเข้

บริเวณบนดอยพระธาตุปัจจุบัน ตำบลทิศตะวันออก
เป็นรูปมณฑป ผนังทึบสามด้าน ภายในมีแท่นประดิษฐาน
พระพุทธรูป ด้านหลังมณฑปมีองค์เจดีย์รายโดยรอบ ๕ เจดีย์
พิจารณาลักษณะทรวดทรงมณฑปและเจดีย์ราย พบร่องรอย
บางแห่งมีการซ่อมแซมและเพิ่มเติมหลายครั้ง ด้วยกาลเวลา
ผ่านมามากหลายร้อยปีทำให้สภาพพระธาตุตงเดิมชำรุดทรุดโทรม
ผู้ครองเมืองเชียงใหม่ระยะหลังจึงได้ปฏิสังขรณ์ขึ้น ฉะนั้น
จึงทำให้รูปทรงเดิมเปลี่ยนไปบ้าง แต่บางแห่งยังมีร่องรอย
ที่จะตรวจสอบสภาพแต่เดิมได้

โบราณสถานแห่งนี้ กรมศิลปากร ได้บูรณะซ่อมแซม
ตามลักษณะรูปทรงเดิม เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๖ จนแล้วเสร็จ
และได้ประกาศขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานสำหรับชาติแล้ว

เทศกาลประจำปีและประเพณีสงกรานต์

เทศกาลตรุษสงกรานต์ ซึ่งประชาชนชาวเหนือถกกันมา เป็นประเพณีโบราณกาลว่าเป็นวันปีใหม่ นับแต่ดวงอาทิตย์ย่างเข้าสู่ราศีเมษตรงกับวันที่ ๑๓ เมษายน ของทุกปี สำหรับวันนชาวเมืองเหนือเรียกว่า “วันสงขารลอง” หมายถึงวันสิ้นสุดศักราชเก่า หรือวันส่งท้ายปีเก่าในระหว่างเวลา ๐๔.๐๐ น. ท่านจะได้ยินเสียงบันตงแต่ยังไม่สว่าง การยิงบันเป็นการยิงเพื่อบังไล่สิ่งที่ไม่ดีต่าง ๆ ในรอบปีที่ผ่านมาออกจากบริเวณที่พักอาศัยตามท้องถิ่นแต่โบราณ

ดังนั้น พอเช้าตรู่พ่อแม่แม่เฒ่าจะปักกวาดตากวางหญ้าตามลานบ้าน เก็บขยะมูลฝอยต่าง ๆ ไปรวมไว้ยังที่ปลอดภัย โดยจัดการเผาทิ้งเสีย ระหว่างตอนสายหน่อยจะช่วยกันทำความสะอาดในบ้านเรือนให้สะอาดหมดจด แม่หยักไยไยแมงมุมก็ไม่ให้ติดค้างอยู่ เสร็จแล้วจึงเริ่มเก็บเสื้อผ้า มุ้งผ้าปูที่นอน นำออกไปซักตามลำแม่น้ำที่ใกล้ ๆ ต่อจากนั้นจึงนำที่นอน หมอนมุ้ง ตลอดจนเครื่องนอนอื่น ๆ ออกตาก

แดด สำหรับวันที่ ๑๓ เมษายน นี้ ทุกคนจะทำอารมณ์ให้แจ่มใสเบิกบานอยู่ตลอดเวลา มิให้อารมณ์ขุ่นมัวเกิดขึ้นได้ เพราะเป็นวันที่จะเริ่มชีวิตใหม่ ต้องเตรียมจิตใจให้เข้มแข็ง และพร้อมที่จะสู้กับชีวิตในปีต่อไป

ถัดจากวันสังขารล่องทางเมืองเหนือเรียกว่า วันเนา วันที่ ๑๔ เมษายน วันนี้ มีประเพณีขนทรายเข้าวัด และถือว่าเป็นวันสำคัญ จะไม่ทำอะไรที่ไม่เป็นมงคล ไม่มีการค้าเสียดสีหรือทะเลาะวิวาทกัน ซึ่งคนโบราณถือว่า หากผู้ใดค้าเสียดสีกันแล้ว จะทำให้บุคคลผู้นั้นไม่มีความสุขไปตลอดปี ตอนบ่ายเมื่อขนทรายเข้าวัดแล้ว บางแห่งจะก่อพระเจดีย์ทรายประกวดแข่งขันกันอย่างมีระเบียบเรียบร้อย นอกจากนั้นราวตอนเย็นจะเล่นสาดน้ำ โดยใช้น้ำในขันเงินขนาดย่อม ซึ่งมีดอกมะลิลอยอยู่ เมื่อพบปะผู้ที่ผ่านไปมาก็จะใช้น้ำดอกมะลิในขันรดกันอย่างสนุกสนานปราศจากการถือตัว สำหรับวันที่ ๑๔ เมษายน นี้ ระหว่างตอนเช้าทุกครัวเรือน จะไปตลาด เพื่อจับจ่ายซื้อของไว้ทำบุญ เตรียมการไว้วันพรุ่งนี้

วันที่ ๑๕ เมษายน ชาวเหนือเรียกว่า วันพญาวัน เป็นวันเริ่มปีใหม่ ตอนเช้าท่านจะพบผู้เฒ่าผู้แก่ตลอดจนหนุ่ม ๆ สาว ๆ เดินทางไปทำบุญตามวัดที่อยู่ใกล้ ๆ บางคนใช้หาบ

บางคนถือถาด แบกบนบ่าไปตามถนนเป็นที่ปลื้มปิติ และ
 นำอนุโมทนาอย่างยิ่ง ตกตอนสายมีการแสดงพระธรรมเทศนา
 จนถึงเวลาเพล จึงถวายภัตตาหารแก่พระภิกษุสงฆ์ หลังจาก
 ทำพิธีทางศาสนา มีการทำบุญถวายทานแล้ว ต่อจากนั้น จึง
 สรงน้ำพระพุทธรูปในพระอุโบสถ พระวิหาร พระเจดีย์ ตลอดจน
 จนเจ้าอาวาส ด้วยความเคารพสักการะบูชา สำหรับการ
 สรงน้ำดังกล่าวโดยทั่วไป จะใช้ขันเงินใส่น้ำและผสมขมิ้น
 ดอกสารภีตากแห้ง ผักส้มป่อย ดอกคำแฮ ดอกคำฝอย และ
 น้ำหอมผสมเล็กน้อย ทั้งหมดนี้เรียกว่า น้ำส้มป่อย

วันรุ่งขึ้น วันที่ ๑๖ เมษายน เรียกว่าวัน ปากปี วันนี้
 มีการส่งเคราะห์เมือง โดยที่ชาวบ้านทุกครัวเรือนจะนำเอา
 เสื้อผ้าของตนคนละชุด พร้อมด้วยดอกไม้ธูปเทียนและน้ำ
 ขมิ้นส้มป่อย ไปรวมกัน ณ วัดใดวัดหนึ่ง ที่ถือว่าสำคัญใน
 เขตนั้น แล้วพระสงฆ์จึงเริ่มทำพิธีสวดสะเดาะเคราะห์ บัดเป่า
 สิ่งอัปมงคลทั้งมวลให้หมดสิ้นไป เมื่อเรียบร้อยแล้ว ทุกคน
 ก็จะนำเอาเสื้อผ้าของตนกลับคืน แต่ต้องสลัดเสียก่อน โดย
 ถือกันว่าให้เคราะห์ภัยต่าง ๆ หลุดพ้นจากตนลงไปรวมกันอยู่
 บนแคร่ไม้ไผ่ที่ทำรองเอาไว้ เสร็จแล้วจะมีผู้เฒ่าผู้แก่ที่ขลังใน
 คาถาอาคมช่วยกันหามมุ่งไปสู่มนนอกเขตเมืองด้านทิศตะวันออก

ตก เมื่อถึงที่แล้วก็วางแคร่ แล้วใช้ปืนเก็บยิงส่งเคราะห์กันสนั่นหวั่นไหว และนับแต่นั้นทุกคนก็สบายใจ เพราะถือว่าได้ขับไล่ไสส่งสิ่งเสียดอัปมงคลทั้งหลายให้หลุดพ้นออกจากตัวเมืองและตัวเองหมดสิ้นแล้ว ต่อจากนั้นเขาก็พร้อมใจกันไปดำหัวพระอิริการตามวัดต่าง ๆ ต่อจากนั้นจึงเที่ยวดำหัวปู่ย่าตายาย และผู้ที่เคารพนับถือในที่นั้น ๆ พร้อมกับขอพรให้มีความร่มเย็นเป็นสุข สำหรับประเพณีการดำหัวนี้ ถือกันมาแต่โบราณกาลจะเว้นเสียมิได้ โดยถือว่าเป็นการขอคำอวยพรขอขมาและตอบแทนสนองคุณจากผู้ที่เราเคารพนับถือ เพื่อเป็นสิริมงคลแก่ตนเอง

งานปอย (การทำบุญ)

ทางเมืองเหนือ เมื่อมีการทำบุญถือเป็นประเพณีอย่างหนึ่ง เมื่อมีงานฉลองหรืองานสมโภชต่าง ๆ เรียกว่า “งานปอย” แบ่งได้ ๒ อย่าง คือ ปอยหลวง และปอยน้อย

งานปอยหลวง เป็นงานที่เฉลิมฉลองอย่างเอิกเกริกใหญ่โตมโหฬาร เช่น ก่อสร้างอุโบสถ, พระเจดีย์, ศาลาบาตร และกำแพงวัด ฯลฯ ซึ่งเกี่ยวกับเสริมสร้างถาวรวัตถุในพระ

พุทธศาสนา ซึ่งร่วมมือร่วมใจกันจนแล้วเสร็จ จึงจัดงาน
ปอยหลวงขึ้น สำหรับกำหนดงานปอยหลวง ส่วนใหญ่จะจัด
ในระหว่างเดือน กุมภาพันธ์ – พฤษภาคม ซึ่งเป็นฤดูกาล
เก็บเกี่ยวข้าวในท้องถิ่นเสร็จเรียบร้อยแล้ว งานปอยหลวง
นี้จะมีการแห่แห่นเครื่องครวทาน โดยการนำของเจ้าอาวาส
และคณะศรัทธาจากวัดต่าง ๆ ที่ใกล้เคียงมาร่วมเป็นจำนวน
มาก นอกจากนั้นยังมีการประกวดแข่งขันตกแต่งเครื่องไทย
ทาน โดยทุกชุมชนแห่จะมีช่างฟ้อนรูปร่างงดงาม แต่งกาย
แบบพื้นเมือง ฟ้อนนำหน้าขบวน โดยใช้เครื่องดนตรี เช่น
กลองยาว, (กลองตึงโมง) ฆ้อง, ปี่ (ปี่แน) และกลองเล็ก
(กลองตลตปต) ตีขัดจังหวะ นักฟ้อนรำจะต้องรำรำเข้ากับ
จังหวะตามเสียงกลองและเสียงฆ้อง

เมื่อมีเทศกาลทำบุญปอยหลวง ทุกหมู่บ้านในอาณา
บริเวณแถบนั้น ๆ จะร่วมช่วยเหลือตกแต่งภายในขอบเขต
วัด ที่จัดฉลองขึ้นอย่างพร้อมเพรียงกัน โดยฝ่ายชายจะตัด
ไม้ไผ่มาปลูกประรำและเก็บกวาดตากถางหญ้า ฝ่ายหญิงจะตัด
กระดาษเป็นรูปห้อยระย้าตามพระอุโบสถ พระวิหารและกุฏิ
พระ ด้วยจิตใจอันผ่องแผ้ว

งานปอยน้อย เป็นงานทำบุญอุปสมบทพระหรือบวชนาค และขึ้นบ้านใหม่ สำหรับงานปอยน้อยนี้ หากผู้จัดงานมีฐานะดี จะจัดงานที่บ้านตนเอง มีการสร้างปะรำ (ทางเหนือเรียกผาม) ขึ้นตรงกลางลานบ้าน แล้วตกแต่งเครื่องไทยทาน และเครื่องอัฐบริขาร ในงานปอยบวชนาคนี้ ในตอนกลางคืนจะมีการละเล่นซอพื้นเมืองให้ชม ถือเป็นงานที่ขึ้นหน้าขึ้นตา ในงานนี้จะมีการคนขนมปาด (คล้ายกับกะละแมภาคกลาง) ส่วนผสมมี ข้าวเจ้า น้ำอ้อย มะพร้าว ตังกะทะคนเข้ากันจนเหนียว เพื่อไว้แจกแก่ผู้มาร่วมงานทั่วถึงกันทุกคน

พิมพ์ที่โรงพิมพ์การศาสนา ถนนบำรุงเมือง พระนคร
นายพยอม ทิพย์เนตร ผู้พิมพ์ผู้โฆษณา ๒๕๑๓